

RELIGION OG LIVSSYN

Tidsskrift for
Religionslærer-
foreningen i Norge

ÅRGANG 19 • 2007 • NR 1

Kjærlighet

Kjærlighet

Ordet kjærlighet er et typisk plussord i vårt felles vokabular, og et ord som vi nok sjelden bruker – til tross for et stort forbruk i presse av alle kulører. En føler lett at det vokser i munnen, det blir liksom litt fett utenom festtalesjangeren. Blir det likevel brukt, blir det gjerne nevnt med en form for presisering: «ren kjærlighet» – «ekte kjærlighet» – guddommelig kjærlighet etc – uten at det alltid gjør saken bedre, innholdet forblir ofte like fullt i tåke. En kan for eksempel i diskusjoner i religiøse sammenhenger legge merke til at uttalelser som at «kristendommen jo er kjærlighetens religion», gjerne sagt med desisivt tonefall, nå er alt sagt. Trolig er det nettopp da det er på tide å gå litt nærmere inn på begrepet ...

Når vi har valgt å sette sammen et nummer med dette temaet, er det ikke bare for å drive generell opplysningsvirksomhet. Som Harald Skottene påpeker i sin skisse til et undervisningsopplegg på side 39, er kjærlighet et begrep som også kan brukes som et uttrykk for det typiske ved ulike religioner og livssyn, nærmest på linje med «virkelighetsoppfatning», «menneskesyn» og «etikk». Begrepet blir en kategori som fungerer som et prisme for religionen eller livssynet. Systematisk blir det en underkategori for etikk og menneskesyn, og det kan hjelpe oss i navigasjonen i den daglige omgang med de mange retninger i KRL og Religion og etikk. Og uansett er det bra om vi som lærere kan få elevene til å tenke over – hva er nå egentlig kjærlighet? Elevene kunne da sammenligne med de forestillinger de ellers fylles av i blader og på nett.

Utgangspunktet for dette nummeret var en tilsendt artikkel om kjærlighet av Per Magne Aadnanes. Med denne som spiss bygde vi da videre, og som det viser seg, blir det etter hvert også lagt vekt på den jordiske kjærligheten som langt på vei er formet i religionenes bilde. Aadnanes' artikkel gir både en idéhistorisk oversikt over kjærlighetsbegrepet, dessuten kommer også det kristne kjærlighetsbegrepet i fokus her. Bente Groth har skrevet om kjærligheten i jødisk perspektiv, Jan Opsal gir oss stoff fra en hinduisk kontekst. Den filosofiske «biten» dreier seg om kjærlighetsbegrepet hos Søren Kierkegaard. Marius Mjaaland lar oss ane noen av de mulighetene for kontraster og dybder som Kierkegaards analyser legger opp til, kjøpt av dyre erfaringer etter bruddet med Regine. Endelig er vi bredere på metodikk enn noen gang med Camilla Vandviks artikkel om bryllupskikker, Harald Skottenes bidrag om kjærlighetsbegrepets muligheter som grunnlag for å sammenligne religioner/livssyn. Til slutt skriver Inger Melby fra styret i serien Slik gjør vi det – en spalte som skal være så konkret som mulig med råd og vink til hverdagspraksisen.

God påske!

RELIGION OG LIVSSYN

Organ for Religionslærerforeningen i Norge
Nr. 1, 2007, 19 årgang

Redaksjonskomiteen:
Bjørn Myhre (ansv.)
Harald Skottene

Redaksjonsråd:
Heid Leganger-Krogstad
Otto Krogseth
Dagfinn Rian
Svein Olaf Thorbjørnsen
Svein Aage Christoffersen

Illustrasjon:
Åsmund Risnes

Formgivning:
John Jones

Det planlegges 4 nummer i 2007

Tidsfrist for nr. 2, 2007
15. mai 2007

Trykk:
Allservice A/S, Stavanger

Opplag dette nummer:
800

Redaksjonens adresse:
Religionslærerforeningen
v/Bjørn Myhre
Berg Videregående Skole
John Colletts allé 106
0870 Oslo

e-post:
bjorn.myhre@berg.vgs.no
harald.skottene@grefsen.vgs.no

ISSN 0802-8214

Innhold

	Side
Leder	2
FORENINGSNYTT: Fagkveld om jødisk religion og kultur	4
TEMA: Per Magne Aadnanes: Kjærligheten – ideal, illusjon eller guddegåve	5
Bente Groth: Kjærligheten i jødisk tradisjon	14
Jan Opsal: Guddommelig kjærlighet i hinduismen	20
Marius Timmann Mjaaland: Silkesnoren – om kjærlighetens irrganger i Søren Kierkegaards filosofi	25
METODIKK Camilla Vandvik: Bryllupsseremonier som opptakt til refleksjon omkring symboler og ritualer	31
Harald Skottene: Kjærlighet i verdensreligionene – skisse til et opplegg	39
Inger Melbye: «Slik gjør vi det»:	42

Tema i neste nummer: **Retninger i islam**

Gå også inn på Religionslærerforeningens WEB-side:
www.religion.no

Feil eller uregelmessigheter ved utsendelse av bladet:
Kontakt Gunnar Holth (se baksiden)

FORENINGSNYTT

FAGKVELD OM JØDISK RELIGION OG KULTUR

Religionslærerforeningen i Norge inviterer til fagkveld:

Dag: Torsdag 12. april 2007
Sted: Synagogen, Bergstien 13, Oslo
Tid: Kl.c18.00

Cand phillol Katrine Cohen, som selv er praktiserende jøde, vil dele sine kunnskaper og erfaringer med oss.

Katrine har hovedfag i religionshistorie med jødedom som spesialer. Hun jobber med

intern og ekstern informasjon samt undervisning i Det Mosaiske Trossamfunn. Katrine har vært engasjert i KRL-faget i alle dets stadier og har selv barn i grunnskolen.

Programmet er delt i to: først en del som finner sted i Synagogen. Her vil fokus være på gudshuset og religiøs praksis der. Deretter beveger vi oss til et tilstøtende forsamlingslokale hvor det blir en enkel servering. Katrine vil da ta for seg jødernes liv i Oslo gjennom 1900 tallet. Anledning til spørsmål og samtale vil det også bli.

TEMA

Per M. Aadnanes:

Kjærleiken – illusjon, ideal eller gudegåve?

Det seiest at det er to store og dominerande tema i menneskelivet, nemleg kjærleiken og døden. Det meste dreiar seg på eit eller anna vis om desse, gjerne også sett i samanheng. Her skal vi konsentrera oss berre om det eine, kjærleiken, rett nok utan å gløyma det andre heilt. For når vi utnemner kjærleiken til både livskraft og livsmeining, både det som skaper liv og det som livet utfoldar seg ved, blir døden den motsette, negative krafta. Det kjærleikslause livet er det meiningslause livet. Det er eit liv i dødens skugge, det er eit liv utan kraft og substans, der ein berre har namn av å leva, men er død, som det heiter med eit bibelsk uttrykk. (Op. 3,1) Slik sett er kjærleiken menneskets gudegåve i alle tydingar av dette ordet. Han let seg forstå både som noko medfødd og heilt grunnleggjande og eigentleg menneskeleg, og som noko grensesprengjande som mange berre vil kunna oppleva som ein gudommeleg nåde.

Vi kan likevel ikkje omtala kjærleiken på dette viset, utan at det påfører oss eit krevjande forklaringsproblem. Lat oss difor i første omgang sortera litt i spørsmåla våre.

Aller først melder det seg eit reint språkleg spørsmål. Kva er det eigentleg vi talar om med ordet «kjærleik»? Meiner vi nokolunde det same med ordet, vi som deler det same språket og lever innanfor den same sosiokulturelle røyndommen? Og kan vi tala om same saka på ulike språk? Dette fører rett over i ein kunnskapsteoretisk, for ikkje å seia ontologisk problematikk. For svarar det

eigentleg noka *sak* til ordet, eller er det eit av desse orda det er vanskeleg å påvisa nokon realitet bakom? Talar vi eigentleg berre om mistydingar og illusjonar? Eller finst han på eit eller anna vis, den kjærleiken vi har slike høge førestillingar om? Og kva slag realitetar er det i så fall tale om? Er dei først og fremst av biologisk, psykologisk eller kulturell art? Eller har vi å gjera med noko hinsides slike røyndomskategoriar? Er kjærleiken kanskje ein eigenskap vi er utrusta med som menneske, noko som ligg i genene våre, og som vi difor er programmerte til å utfolda? Eller er det einast tale om tillærde og dermed historisk forklarlege og foranderlege opplevings- og handlingsmønster? Vil i så fall ikkje dei ulike sosiokulturelle vilkåra kjærleiken møter til ulike tider, også gje oss eit mangfold av ulike oppfatningar av han? Og kva så med kjærleikens forhold til det gode og rette, kort sagt til moralen? Representerer han eit urealisert etisk ideal, eller verkar han tvert om problematisk, kanskje til og med direkte uansvarleg, moralsk sett? Og endeleg: Kva meining gjev talen om kjærleik i religiøs samanheng, i opplevinga av forholdet til Gud?

Eg kan sjølv sagt ikkje lova å gå særleg grundig inn på alle slike spørsmål. Men eit par glimt frå fleire av dei nemnde problemfeltene skal eg likevel prøva å gje. Det gjeld i første omgang språkbruken. Så skal debatten om grunnlaget i menneskets biologi og psyke kommenterast. Dinest skal vi kort karakterisera nokre ulike kjærleiksoppfat-

ningar gjennom historia. Og til sist koplar vi temaet vårt til i eit par nærliggjande teoretiske perspektiv, nemleg etikken og kristendommens teologiske forståing.

1. Kjærleikens språk

Slik vi møter ordet «kjærleik» i dag har det eit mangfold av meiningar, assosiasjonar og kjensler knytt til seg. Likevel «veit» vi stort sett kva vi meiner med det i ein konkret situasjon. Både substantivet «kjærleik» og det tilsvarande verbet «å elska» vil nær sagt alltid ha ei situasjons- og kontekstbunden meining. Endå om vi prøver å tenkja heilt allmennmenneskeleg, vil det innhaldet vi greier å gje desse orda vera avgrensa, for det første av eigne subjektive erfaringar og oppfatningar, og for det andre av visse «objektive» felleskulturelle mentalitetar og rammevilkår. Vi veit vel nokså intuitivt kva det tyder når nokon erklærer at dei elsker oss. Det er tale om det sterkaste og mest velvilje engasjementet personar kan ha overfor kvarandre. Men slik kjærleik finst i mange utgåver, alt etter kva for relasjonar det er tale om. Den erotiske kjærleiken, den som også involverer oss fullt ut som kjønnsvesen, er berre ei av fleire former – endå om det er denne som notorisk får aller mest omtale. Ei like grunnleggjande utgåve er kjærleiken mellom foreldre og barn. Også foreldre kan erklæra at dei elsker barnet sitt – og omvent kan barn seia det same til foreldra sine. I det heile er alle slag familieforhold, der også søsken og besteforeldre, ja gjerne også fjernare slekt, er inkluderte, i dei fleste samfunn den normale arenaen for kjærleik, dvs. for gjensidig interesse, engasjement, velvilje og omsorg.

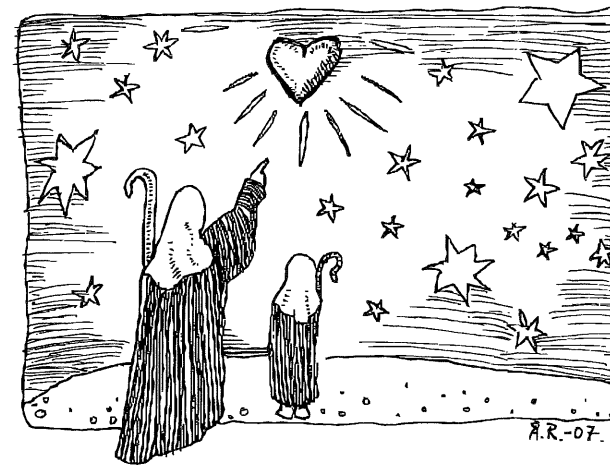
Vi kallar alt dette for kjærleik. Likevel reknar vi intuitivt med nokre grunnleggjande fenomenologiske skilje, alt etter kva for relasjon det er tale om. Dette fargar både språkbruken og meningsinnhaldet i orda. – Seier vi egentleg «eg elsker deg» til andre enn kjærasten? Og tek vi ikkje både alvor og styrke ut av uttrykket om vi nyttar det for

ofte og i for mange ulike samanhengar? Mange av oss vil nok helst reservera denne erklæringa for den eine. I nære vennskap, i forholdet mellom søsken, kanskje også mellom foreldre og barn, kjennest det til vanleg høvelegare å bruka litt svakare uttrykk; å seia «eg er glad i deg» vil oftast vera sterkt nok i mange slike samanhengar.

Samstundes ser vi at desse orda forholdsvis fort kan endra både innhald og bruksområde. Nettopp «å elska» gjev eit døme på det; i dag kan dette ordet også bli bruka på svært snever vis om «å ha sex». Den kjærleiken det då er tale om treng eigentleg ikkje å vera noko anna enn seksuell lyst, og såleis berre eit namn på ei kortvarig egosentrert nytting. Nett denne språkbruken krev faktisk ikkje noko meir enn det. Utan å seia noko negativt om seksualiteten i og for seg, kjennest ein slik ordbruk likevel utarmande. Mange av oss meiner vel enno at heller ikkje den erotiske kjærleiken let seg beskriva godt nok berre som eit driftsliv, endå om pornografien gjerne vil ha oss til å tru det.

No kan mange ord – og særleg slike viktige ord som «kjærleik» – også freista til utnytting på nye felt. Endå om vi i utgangspunktet talar om personrelasjonar med dei orda som har med kjærleiken å gjera, ser vi at dei også kan nyttast på overført og dels metaforisk vis. Vi høyrer såleis folk seia at dei «elskar» iskrem eller friluftsliv eller rett og slett arbeidet sitt. Og personar let seg altså omtala som bokelskarar, operaelskarar, vinelskarar osv. Alle skjønar likevel at det då gjeld interesser, preferansar, hobbyar og slikt som ein elles kan ha mykje glede av, og at det å kalla slike «lidenskapar» for kjærleik difor er ein slags metaforisk misbruk. For det som gjev ordet «kjærleik» den undefinerbare styrken det har, er den maksimalt djupe personale dimensjonen det gjeld. Kjærleiken høyrer såleis til ei ein heilt annan røyndom enn den tinga våre let seg plassera i.

Språkbruksforvirringa vår tek likevel ikkje slutt med dette. Endå om vi skulle greia å sanera talen vår slik at ordet «kjær-

leik» vart reservert for berre personlege forhold, kan dette likevel vera ei mangfoldig sak. For kvar går eigentleg grensa for det som kan kallast personalt? Gjeld kjærleiken berre mellom enkeltindivid, eller har han også ei kollektiv side? Og kor langt kan vi så fall strekkja det kollektive. I ei ikkje alt for fjern fortid tala vi t.d. om fedrelandskjærleik. Vi fekk til og med demonstrert denne på eit vis som kunne krevja store offer av den enkelte. Og i enkelte religiøse samanhengar, som i ulike utgåver av kristendommen, er det ein grunnleggjande tanke at den enkelte let seg inkludera i ein kollektiv kjærleiksfellesskap.

På det religiøse området strekkjer vi elles i den personale dimensjonen også på ein annan måte. Det skjer når kjærleik blir ein karakteristikk av sjølv gudsförholdet, slik fleire religionar kan gje døme på. I kristendommen legg ein såleis stor vekt på å beskriva gudsförholdet i personale kategoriar. I Fadervår, som er den prototypiske kristne bønna, er Gud oppfatta som ein himmelsk far. Sjølv føresetnanden for bøn i kristen meining er såleis ei overtyding om at Gud har ein fars kjærleik til menneska. Men kva slag kjærleik er dette, og korleis kan den kristne teologien forklara menneskeleg kjærleik i lys av den guddommelege? Det har vore hevda at det eigentleg melder seg ei ny kjærleiksforståing her, sterkast uttrykt i

bodet om å elska Gud med heile sitt vesen, og nesten sin som seg sjølv (Matt. 22, 37–39). Det nytestamentlege ordvalet, *agape* i staden for *eros*, viser då også eit maksimalt medvit om det overmenneskelege i den guddommelege kjærleiken. Dette skal vi komma nærare attende til nedanfor. Poenget så langt er at når ordet kjærleik opptrer i kristeleg-religiøs språkbruk, opnar det opp for ei oppfatning av kjærleiken som kan synest å sprengja dei forståingsrammene

vi elles opererer med.

2. Kjærleikens realitetar

Til no har vi tala mest om språkbruken vår når det gjeld kjærleik. Dette har vi sjølv sagt ikkje kunna gjera utan å antyda noko om realitetane bakom ordbruken, i det minste i ei slags fenomenologisk meining. No er tida inne til å leita litt etter moglege konkrete realitetar vi kan festa blikket på. Spørsmålet er rett og slett: Kva veit vi eigentleg om menneskets natur og vesen når det gjeld kjærleik? Vi spør med andre ord etter kva ulike vitskapelege perspektiv kan seia oss om kjærleiken, dvs. korleis ein oppfattar dette fenomenet innanfor slike fag som biologi og psykologi.

Rett nok er meiningane svært delte og mangfoldige også innanfor desse fagfelt. Og vi gjer sjølv sagt ikkje krav på å kunna gje noko tilnærma dekkande oversyn over dette mangfoldet. I dette høvet lyt vi oss i staden nøya oss med å karakterisera nokre særleg profilerte og typiske synspunkt frå desse perspektiva, nemleg ei *sosiobiologisk* og ei *psykoanalytisk* tolking.

Det er lett å påvisa at både den erotiske kjærleiken og foreldrekjærleiken representerer naturlege drivkrefter i livet vårt. Desse kjærleiksformene høyrer med til normalu-trustninga vår så å seia, og står reint biologisk sett i livets teneste. Begge deler tener

det eine og overordna formålet å føra slekta – i biologisk språkbruk: arten – vidare. Og gjev vi først biologien tilstrekkeleg forklaringskraft på dette punktet, vil også dei fleste andre kjærleiksformene, både individuelle vennskap og meir kollektive utgåver, kunna sjåast i same perspektiv, som drivkrefter bakom menneskeslekta sine overlevingsstrategiar.

Denne biologiske tolkinga av kjærleiken som eit produkt av utviklinga, står naturlegvis i gjeld til Darwins geniale innsats. I dag er det særleg den såkalla sosiobiologien som har gjort seg kjend for slike synspunkt. Dei kjærlege kjenslene vi har og dei kjærleiksmotiverte vala vi tek, kviler ifølgje talsmenn for denne retninga på eigenskapar som er utvikla i kampen for tilværet. Desse eigenskapane er med andre ord evolusjonsprodukt som har avleira seg i den mentale og kjenslemessige utrustninga vår, dvs. i sentralnervesystemet og til sist i sjølvne genene. Mellom dei mest ytterleggående av sosiobiologane har særleg Richard Dawkins gjort seg kjend for påstanden sin om at det er genene sine overlevingsstrategiar som til sjuande og sist ligg til grunn for alt det vi elles måtte oppfatta som ytringar av kjærleik, også slike som medfører at individet må ofra seg sjølv for fellesskapets beste.

Psykoanalysen er kjend for å vilja forklara det meste i menneskelivet utfrå seksualiteten. Libido, som var Freuds ord for dette, har likevel ein litt annan klang enn det moderne ordet «sex». Det galdt eit opphavelig fysisk forankra behov for å oppleve lyst. Freuds prosjekt vart då å kunna forklara nær sagt alt det eit menneske gjer i forhold til andre – inkludert det ein gjer som kjærlege foreldre, gode søsken og trufaste venner – som forvanska uttrykk for libido, ein prosess han kalla sublimering. På spørsmålet om kvifor menneske i det heile kunne utvikla kjærlege relasjonar utan registrerbare seksuelle kjensler, var svaret rett og slett at dette var eit resultat av dei samfunnsmessige og kulturelle vilkåra. Livet i eit ordna samfunn la

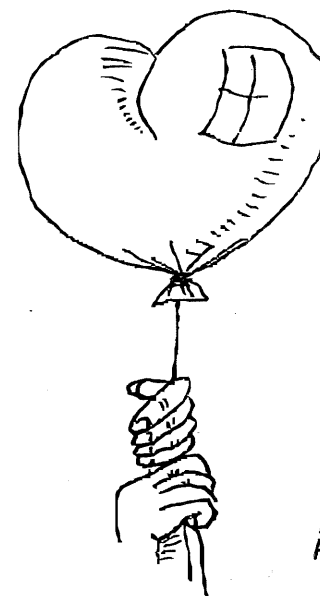
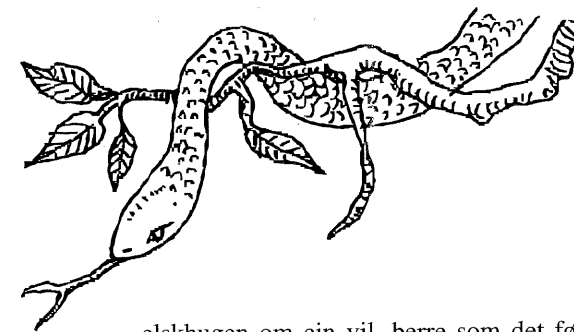
nemleg ulike slag restriksjonar på den seksuelle utfoldinga, og libido måtte difor gå omvegar og forkle seg for i det heile å komma til uttrykk. Og prisen for dette «ubehaget i kulturen» var sjølv sagt nevrosar og psykiske lidningar.

Freuds poeng er såleis at det vi kallar kjærleik er eit surrogat for «the real thing», og difor ein illusjon. I si opphavelige utgåve reduserte psykoanalysen såleis all kjærleik til seksualitet, oppfatta som ein reint egoistisk libido – som eigentleg er det diametralt motsette av det vi elles oppfattar som kjærleikens vesen. – For ordens skuld må det føyast til her at seinare psykonalytikarar til dels har teke avstand frå Freud sin reduksjonisme på dette punktet. Ein slik kritisk freudianar, sosialfilosofen Erich Fromm, har faktisk skrivne ei svært leseverdige bok om kjærleikens vesen, der han går sterkt i rette med den gamle læremeisteren sin på dette punktet.

Eg vil tru at mange av oss reagerer negativt på ein reduksjonisme der kjærleiken til sist let seg forstå som forkledd egoisme, anten det no skjer innanfor eit sosiobiologisk eller eit psykoanalytisk perspektiv. Det spontane motargumentet er gjerne at dette ikkje stemmer med erfaringa vår; det er rett og slett ikkje slik vi opplever og tenkjer oss det vi kallar ekte kjærleik. Tvert om har vi helst «høgare» tankar om dette, og vil gjerne tru at i si reinaste form er kjærleiken nær på uegoistisk.

3. Kjærleikens metamorfosar

Spørsmåla omkring kjærleikens fotfeste i den menneskelege røyndommen aktualiserer også eit knippe av idéhistoriske problem. I hovudsak gjeld dei korleis kjærleiken har late seg forstå i lys av rådande mentalitetar og dominerande religiøse og livssynsmessige straumdrag, og kva for endringar som har skjedd med denne forestillinga gjennom den vesterlandske idéhistoria. No ønskjer vi altså å spørja etter viktige historiske røter til dei kjærleiksforestillingane og kjærleikside-

ala som gjer seg gjeldande i dag. På grunn av den plassen vi har til rådvelde, må vi nøya oss med å kommentera berre tre-fire viktige stasjonar i den historiske utviklinga.

Det er påfallande at når kjærleiken, også den erotiske, blir kommentert i oldtida, så ligg det ofte ei slags religiøs forståing til grunn, nemleg den dualistiske oppfatninga at mennesket er eit dobbeltvesen av kropp og sjel. Og dette dukar for ei spenning i kjærleiksforståinga, mellom den kroppslege denesidige trongen og lengten mot det åndelege og hinsidige.

Det mest nærliggjande dømet er den greske eros-tanken, slik denne let seg utvikla av Platon og den seinare nyplatonismen. I utgangspunktet handlar eros aller mest det vi også i dag ville kalla ein erotisk kjærleik. Filosofen oppfattar likevel denne trongen,

elskhugen om ein vil, berre som det første steget i lengten mot det fullkomne. I god platonisk forstand blir det konkrete elska mennesket såleis berre ei påminning om det evige og fullkomne objektet for menneskets kjærleik, kort sagt om det guddommelege. I nyplatonismen, som gjorde dualismen mellom kropp og sjel enno skarpere, vart eros heilt og fullt åndeleg forstått. Gjennom kyrkjefaderen Augustin fekk så den greske kjærleikstanken i denne nyplatoniske fasongen også innpass i den europeiske kristne tradisjonen.

Eros-trongen er altså det som set menneskesjela i stand til å erkjenne sitt guddommelege opphav, slik at ho til sjuande og sist kan venda attende dit i ekstatisk eller mystisk foreining. Og når eros kan bli ein kjærleik til Gud, er denne kjærleiken også det middelet mennesket kan oppnå frelse ved. Men det er likevel ikkje berre tale om «rein» og usjølvisk kjærleik til Gud, men framleis om ein menneskeleg trong som krev oppfylling, om han er aldri så åndeleg av seg. Dette gjer at eros-kjærleiken aldri kan kvitta seg heilt med det grunnleggjande elementet av sjølvkjærleik.

Slik vi alt har nemnt hadde likevel kristendommen med seg ei heilt anna kjærleiksoppfatning, knytt til eit anna gresk ord, nemleg agape. Det er då tale om det diametralt motsette av menneskets himmellengtgande eros, nemleg om Guds kjærleik både til den verda han har skapt og til det mennesket han har sett inn i denne. Samanlikna med eros er agape såleis, om enn aldri så guddommeleg, det minst åndelege som finst, i det objektet for kjærleiken er det konkrete mennesket her

og no. Dette blir så spegla av i det kristne nestekjærleiksidealet, der ein ikkje lenger strevar mot ein guddommeleg fullnad for eigen del, men tvert om skal elska sine medmenneske på usjølvisk vis. Og dei mest intime menneskelege kjærleiksforholda vart heller ikkje lenger avskylege, slik ein kunne oppfatta dei i lys av den svært så åndeleggjorde eros-tanken. Tvert om kunne til og med det erotiske kjærleiksforholdet mellom kvinne og mann brukast metaforisk om Guds kjærleik til menneske. Såleis samanlikna Jesus det gudsriket han forkynte med bryllupsfestar og Paulus kunne tala om kyrkja som Kristi brur.

Så langt har vi late som om vi har å gjera med to heilt tydelege, åtskilde og uforeinlege kjærleikstankar. Det er då også mogleg å systematisera dette slik, reint teoretisk. Her talar vi likevel om ei konkret historie, og då finn vi sjeldan heilt reindyrka former. I staden møter vi ofte ulike slag samanblendingar og samansmeltingar. Og der eros og agape for alvor finn saman i ein langvarig syntese, er som nemnt hos Augustin. Han gav den kristne kjærleiken, den som på usjølvisk vis rettar seg mot både Gud og medmenneske, namnet «caritas». Likevel forstod han denne eit stykke på veg platonisk, i det kjærleiken skulle vera menneskets svar på Guds kjærleik og nåde. Litt forenkla sagt er det tale om at menneskets eros blir sett i rørsle av Guds agape. Poenget for Augustin var såleis at mennesket må læra å elska Gud for å kunna elska nesten sin. Men det må også nemnast at Augustin samstundes tok ei anna side av arven frå den platonske eros-tanken med seg inn i vestleg kristendom, nemleg ei låg vurdering av det kroppslege og dermed av seksualiteten.

Den neste stasjonen vi skal nemna i denne utviklinga er framveksten av det vi sidan har kalla den romantiske kjærleiken. Denne finn vi først uttrykt i høgmedalderen i den nye trubadur- og romandiktinga då. Det nye her var det sterke elementet av kjenslemessig engasjement i den erotiske kjærleiken. I

denne vart eros på nytt ei sentral menneskeleg drivkraft, nær på ei lagnadsmakt, men no broten heilt ut av den kyrkjelege caritas-samanhengen, og utan at særleg mykje av den platonske sublimeringa til ein reint religiøs lengt følgde med. Det pirrande både for samtida og i all ettertid er at denne kjærleiken nær sagt alltid bar i seg ein tragisk utgang og lagnad. Litteraturen dei følgjande hundreåra rann praktisk tala full av slike tragiske kjærleikssoger, frå 1100-talets Tristan og Isolde til Shakespeare's Romeo og Julie i det 17. hundreåret. Dessutan skapte denne nye utgåva av erotisk kjærleik sjølv sagt også det slaget skandalehistoriar vi heile tida sidan har fråtasa i. Den mest kjende frå denne tidlegaste fasen var den tragiske romansen mellom den namngjetne filosofen Abelard og hans Héloïse i 1100-talets Paris.

Det kan tenkjast ulike forklaringar på denne nye, reint dennesidige eros-renessansen. Men det er i alle høve eit poeng at den vestlege kristendommen hadde undervurdert det driftslivet som nær sagt alle kulturar på eit eller anna vis har innretta visse dispensasjonar for. Etter offisiell kyrkjelære skulle nemleg seksualiteten anten reserverast for det sakramentale ekteskapet, eller sublimerast til rein gudslengt innanfor klostermurane. Frambrotet av denne lidenskapelege kjærleiken kan såleis rett og slett oppfattast som ein reaksjon mot både den svært restriktive moralkodeksen kyrkja stod for og dei samfunnsmessige konvensjonane slik desse etterkvart hadde innretta seg etter denne moralen.

I alle høve hadde den romantiske kjærleiken komme for å bli. Etter kvart som samfunn og kultur har endra seg, og tillate ein langt større grad av individuell friedom enn det vi kjenner frå dei fleste andre kulturar, har likevel den romantiske kjærleiken fått nokså paradoksale funksjonar. Meden han i mellomaldersamfunnet nær sagt utelukkande vart oppfatta som eit trugsmål mot både sekulær samfunnsorden og kyrkjeleg autoritet og makt over sjelene, fekk dette sla-

get kjærleik no også prøva seg som grunnlaget for ekteskapeleg lukke. For det var berre den romantiske kjærleiken som kunne legitimera den borgarlege kjernefamilien; å gifta seg av andre grunnar enn forelsking og kjærleik vart på eit vis umoralsk. Likevel veit vi så altfor godt at den romantiske kjærleiken aldri har vorte heilt sivilisert. Eit lidenskapeleg engasjement har det gjerne med å bryta ut av det faste, trygge og etterkvart gjerne litt kjedelege samlivet. At det tragiske potensialet i den romantiske kjærleiken framleis er intakt, treng ein såleis berre å kasta eit blick på samtidige statistikkar over skilsmål og brotne samliv for å overtyda seg om.

4. Kjærleiken og moralen

Med dette siste glimtet av kjærleiken i romantisk utgåve er vi også på grensa til å reisa nokså konkrete moralske problemstillingar. Vi skal då også ta opp til drøfting eit par slike, men no ved å tala meir allment om kjærleiken att.

Kjærleik er sjølv sagt eit viktig tema også i

etikken. T.d. spelar ulike oppfatningar av kjærleik ein svært sentral rolle i dei fleste utgåver av kristen etisk tenking. Det doble kjærleiksbodet vi har referert til, er eit sentralt belegg for dette. Poenget her er at når kjærleiken kan erklærast som grunnlaget for heile lova, blir det tale om noko meir enn det dei enkelte konkrete boda kan røma. Kjærleiken blir då sjølv det motiverande og meiningsgjevande elementet som skal gjennomsyra all god moral. Kjærleiken kan nok, og skal også, uttrykkja seg i gode gjerningar, men er i seg sjølv lokalisert til sinnelaget bakom desse. – Treng vi fleire belegg for dette synet i den kristne tradisjonen, er det nok å nemna det velkjende kjærleikskapitlet i 1. Kor 13, der Paulus i like sterke som poetiske ordelag erklærer alt moralsk strev for fánytted dersom det ikkje er uttrykk for kjærleik.

Det kan vera verd å nemna at ei slik oppfatning av etikkens grunnlag møter sterkt motstand frå ein viktig og velkjend moralfilosof i nyare til, nemleg Kant. Han formu-

lerte eit heilt anna grunnlag for moralen, det han kalla «det kategoriske imperativet». Dette finst i fleire utgåver hos Kant. Mest kjent er kanskje den formuleringa som testar korvidt eit konkret moralbod er gyldig eller ikkje. Testspørsmålet er om moralbodet let seg universalisera. For at ei handling skulle kunna kallast moralsk, må ho vera utøvd einast utfrå respekt for det universelt gyldige ved bodet, meinte han. Alle andre motiv, om enn aldri så høgverdige, kan då berre fungera som ei slag forureining av den etiske erkjenninga. Og det medfører at sjølv den ueigennyttige kjærleiken ikkje kan gjelda som god nok grunngeving for den moralske handlinga.

Men sjølv utan denne litt aparte innvendinga frå Kant si side er kjærleiken eit vanskeleg tema etisk sett. For det første blir ein etikk som gjer det gode og rette avhengig av kjærleik, ein rein sinnelagsetikk, og det gjer i seg sjølv alle etiske vurderingar svært subjektive. For det andre kan sinnelaget i dette tilfellet lett oppfatast å liggja utanfor viljekontrollen vår. Det er nett det den romantiske kjærleiken vil ha oss til å tru. Og i alle høve er det vanskeleg å tenkja seg at kjærleiken kan skapast ved å stilla krav. Vi kan ikkje tvinga nokon, korkje oss sjølv eller andre, til å elska. Men spør vi ikkje då etter noko nokså tilfeldig, noko som «skjer» med oss, eller ein eigenskap vi kan ha eller ikkje ha? Det vil i så fall også gjera det reint tilfeldig kven av oss som er i stand til å handla tilstrekkeleg kjærleg til at det kan oppfatast som moralsk. Og mange av oss vil då måtta oppfatta oss som juksemarakarar, endå om vi ytre sett gjer det rette.

Denne tanken, at kjærleik skal vera grunnlaget for all moral, at den gode moralen så å seia er «kvalitetssikra» av den kjærleiken som ligg bakom, er det såleis vanskeleg å halda fast på. Det er faktisk lettare å sjå det heilt omvendt, at det heller er den moralske standarden som kvalitetssikrar kjærleiken. Ovanfor har vi tala både om ulike slag kjærleiksrelasjonar og om skiftande forståingar

av slike i tid og rom. Og det er nett dette som snur tinga litt på hovudet for oss. Poenget er nemleg at kjærleiken som alt anna menneskeleg berre finst i kulturbundne former. For det er jo slik at dei aktuelle forholda i samfunnet, familiestrukturane og samlivsformene, saman med skikk og bruk og skrivne og uskrivne reglar, legg eit innfløkt nettverk av restriksjonar på kjærleiken. Og dette gjer at moralen faktisk kjem i forkjøpet for kjærleiken. For det er kort og godt dei gjeldande normene i eit visst samfunn som avgjer korleis kjærleik kan uttrykkjast på akseptabel vis.

Likevel har vi sett døme på at kjærleik slett ikkje alltid let seg sperra inne i konvensjonar og moralbod. Tvert om er det ei utbreidd oppfatning i moderne tid at kjærleiken – og særleg den romantisk-erotiske utgåva – er ei slag revolusjonær og frigjerande kraft, som ofte vil kunna kollidera med dei moralske stengslene samfunnet har utvikla. Då blir kjærleiken så å seia sin eigen lovgjevar. Brot på den konvensjonelle moralen vil ein då gjerne rettferdiggjera på ekte sinnelagsetisk vis: det er berre den kjærleiken som måtte brusa i meg her og no, som kan gjera handlingane mine gode, ikkje dei påtvungne ytre konvensjonane.

Frå ei anna side sett har likevel nettopp denne forståinga av kjærleiken vore oppfatta som utgangspunktet for slikt ein gjerne har meint er klårt umoralsk, nemleg løftebrot, utruskap og promiskuitet. Om ein på kulturradikalt hold av og til har hylla den såkalla «frie kjærleiken» som noko høgverdig, var fordømminga av denne lenge både allmenn og massiv hos oss. Dette har likevel endra seg grundig med tida, m.a. på det viset at vi talar langt mindre om kjærleik i slike høve i dag. I staden for «fri kjærleik» heiter det no «seksuell frigjering». Og denne endringa av språkbruken markerer etter alt å dømma eit nytt og temmeleg dramatisk skifte i vestleg kulturhistorie, nemleg det at seksualiteten har frigjort seg også frå den romantiske kjærleiken. Om denne kjærleiken då blir let-

tare å handtera etisk sett, står det att å sjå. Men at seksualiteten på si side no er i ferd med å tapa etisk relevans, er i alle høve eit observerbart kulturelt faktum.

5. Den guddommelege kjærleiken

Under alle dei refleksjonane vi har gjort oss omkring kjærleiken her, ligg det eitt spørsmål og gneg framleis, nemleg om «ekte» kjærleik i det heile finst innanfor menneskeleg rekkevidd. Det er ingen grunn til å tvila på at det meste av det vi karakteriserer kjærleik generelt med, som sympati, engasjement, omsorg, vennskap, fellesskap, glede i samvere osv, er heilt allmennmenneskelege erfaringar. Men samstundes er det like klårt at vi knapt kjenner nokon kjærleiksrelasjon utan eit visst minstemål av gjensidige forventningar. Heller ikkje mors- og foreldre-kjærleiken representerer visstnok i siste instans noko unntak frå dette. Vi talar såleis gjerne om kor viktig det er å kunna både gje og ta i ulike relasjonar, ikkje minst i eit parforhold. Men dermed må vi også vedgå at det gjer seg gjeldande eit egoistisk element i den menneskelege kjærleiken; i det lange løpet elsker vi eigentleg berre der vi har noko att for det, brutalt sagt. Dersom vi med «ekte» kjærleik meiner ein heilt uegoistisk agape-kjærleik, synest denne altså å vera over evne, menneskeleg sett.

Dermed er vi attende til den klassiske eros-agape-problematikken att. Etter kristen, og særleg luthersk-kristen, oppfatning, finst det reine og ekte kjærleiken berre hos Gud. I følgje denne oppfatninga elsker Gud mennesket, og gjev seg sjølv til mennesket, utan å venta seg noko att. Mennesket treng altså aldri tenkja på å gjera seg fortent til Guds kjærleik, men kan nøya seg med å leva i han og av han. Det er dette som ligg i det lutherske uttrykket «frelst av nåde åleine».

Likevel støyter den kristne teologien på eit svært intrikat paradoks her. – Vi har alt nemnt det doble kjærleiksbodet, og det talar klårt og tydeleg om ein agape-kjærleik også frå menneskeleg side. Er det då likevel slik

at Gud krev at menneske skal gjengjelda kjærleiken hans? Og kvar blir det i så fall av den totalt vilkårslause kjærleiken Gud seiest å elska mennesket med?

Dette paradokset let seg knapt løysa heilt opp. På luthersk hold har det likevel late seg innlemma i dialektikken mellom lov og evangelium, der Gud er både dommar og frelsar og mennesket både syndar og rettferdig. Dette blir gjerne utlagt slik at kjærleiken er Guds gåve, både i den meininga at han frelser menneske ufortent, og såleis at han også utøver sin kjæleik gjennom menneske, endå om den truande for eiga rekning berre kan elska nesten sin på haltande og ufullstendig vis. Poenget i luthersk tru på dette punktet er altså at det som blir utøvd av «ekte» kjærleiksgjeringar i verda, ikkje berre er ein kvintessens av den menneskelege eros, men også eit atterskin av Guds nåde. Såleis kan både den som elsker og den som opplever å bli elska, om enn på mangfoldig og ufullkommen menneskeleg vis, til sjuande og sist likevel oppleva seg omslutta av den guddommelege kjærleiken, den som etter apostelen sitt ord toler alt og aldri fell bort (1. Kor. 13, 7–8).

Litteratur:

- Dawkins, R. (2002). *Det egoistiske genet*. Oslo: Humanist forlag.
- Fromm, E. (1966). *Om kjærlighet*. Oslo: Dreyers Forlag.
- Nygren, A. (1966). *Eros och agape*. Stockholm: Verbum.
- Rougemont, D. d. (1983). *Love in the Western World* (Rev. and augm. including new postscript ed.). Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Per Magne Aadnanes, professor ved Høgskolen i Volda.
Adresse: pma@hivolda.no

Bente Groth:

Kjærligheten i jødisk tradisjon

Jødedom som religion og kultur omfatter i dag mange forskjellige retninger og måter å leve på. Jødedommen har ikke faste dogmer eller en sentral autoritet som kan utarbeide svar på teologiske, juridiske eller etiske spørsmål, som så skal være bindende for alle jøder. Mange jøder er sekulariserte og tilhører ingen bestemt retning, men regner seg likevel som jøder i kulturell forstand. Det kan handle om kjærlighet til jødernes historie, et felles jødisk språk (jiddisk, ladino, judeo-arabisk), en spesiell form for humor, jødisk musikk eller spesielle mattradisjoner. Hva man velger ut fra den store tradisjonen vil derfor alltid være avhengig av den enkeltes forutsetninger. Dette er spesielt viktig i våre dager hvor også kvinner gjør seg stadig mer gjeldende som lovtolkere og deltakere i det rituelle liv.

De fire hovedretningene innenfor dagens jødedom¹, er alle sprunget ut av den rabbiniske jødedommen, som fører sine tradisjoner tilbake til Moses², men som fikk sin form i tiden etter tempelkultens opphør i år 70 e.v.t. De har likevel utviklet forskjellig syn på åpenbaringen, den religiøse Loven (*halakha*), forholdet mellom mennesket og Gud, og ikke minst forholdet mellom kjønnene. Det finnes likevel noe som er felles for svært mange jøder, og som til en viss grad gjør det mulig å beskrive noe som «jødisk». Det viktigste er overbevisningen om at det finnes kun én Gud og at denne er én³, det andre er følelsen av å tilhøre et bestemt folk.

Kjærligheten til Gud og Torah

Jødisk identitet er fra gammelt av basert på en overbevisning om at det jødiske folket er utvalgt av Gud til et bestemt formål.⁴ Denne tradisjonen er bl.a. basert på 1. Moseboks fortelling om utvelgelsen av Abraham og

hans etterkommere, og på teksten i 2. Mosebok 19,5. Her hører vi at Moses møter Gud på Sinaifjellet og blir bedt om å kunngjøre følgende for folket: «Hvis dere nå vil lytte til min stemme og holde min pakt, så skal dere være mine utvalgte fremfor alle andre folk; for hele jorden er min. Dere skal være et kongerike av prester og en hellig nasjon for meg.» (2. Mosebok 19,5–6).⁵ Unison tar folket imot pakten og lover å gjøre alt som blir forlangt av dem. Moses får så *De ti bud* og alle de andre levereglene, budene og forbudene vi finner i Mosebøkene, *Torahen*⁶.

Mange jøder anser denne pakten fremdeles som bindende, og overholder de mange forpliktelsene, *mitzvot*, som omfatter både forholdet til Gud og forholdet til ens medmennesker. I rabbinisk tradisjon omfatter Torahen også en «muntlig» Lære, forklaringer, som også skal være gitt av Gud til Moses. Disse skulle ikke skrives ned, men overleveres muntlig fra generasjon til generasjon. Vanskelige tider førte likevel til at dette omfangsrike materialet til slutt ble nedskrevet og samlet i *Mishna*, rundt 200 e.v.t. *Mishna* og dens fortolkninger utgjør grunnteksten i de to utgavene av *Talmud*.

Begrepet «Torah» kan omfatte både Tanakh⁷ og Talmud, andre jødiske hellige tekster, samt de store rabbinernes tolkninger og avgjørelser gjennom tidene. Alle disse trekkes inn når rabbinere drøfter jødisk lov, *halakha*. Etiske og juridiske spørsmål behandles tradisjonelt gjennom svært konkrete eksempler og løsninger. Slik er det også i dag hvor rabbinerne har mange nye problemstillinger å forholde seg til, ikke minst bioetiske spørsmål som genteknologi, kunstig befruktning, eutanasi, transplantasjoner etc.

Å studere Torah er gjennom mer enn to

tusen år blitt betraktet som den mest høyverdige og personlig tilfredsstillende beskjeftigelse for jødiske menn. Torahstudiene skal gi kunnskap og visdom, og sikre den enkeltes og samfunnets moral og kontinuitet. Studiene kan godt beskrives som en kjærlighetshandling, og omtales ofte i nærmest lyriske vendinger,

I henhold til jødisk tradisjon er det Guds hensikt at overholdelse av budene skal bringe glede, føre til åndelig, moralsk og intellektuell utvikling og gjøre livet her på jorden godt å leve. Torahen regnes derfor som en kjærlighetsgave fra Gud til det jødiske folket. Å takke for denne gaven er tradisjonelt en viktig del av praktiserende jødiske menns liv. Morgenbønnen inkluderer takkebønnen *Ahava rabba* (Stor kjærlighet), der man takker for Toaraen og ber Gud om innsikt og evne til å overholde forpliktelsene, og avslutter med ønsket om at jødene igjen vil bli samlet i landet Israel. Om aftenen resiteres den noe kortere versjonen *Ahavat Olam* (Med evigvarende kjærlighet). Begge bes umiddelbart før den viktige bekjennelsesbønnen *Shema Israel* (Hør Israel) som fortsetter med «Du skal elske Herren din Gud med hele ditt hjerte, med hele din sjel og med all din makt».

Andre steder krever Torahen at man skal «frykte og tjene» Gud, noe som har fått rabbinerne til å tenke seg at kjærlighet og frykt er to sider av menneskets forhold til guddommen. Både bibeltekstene (eks. 5. Mosebok 11,22) og rabbinisk tradisjon knytter begge disse aspektene av gudsforholdet til handling. Rabbinerne understreker at Gud foretrekker handlinger som springer ut av kjærlighet, fremfor slike som springer ut av frykt.

Jødedommen lærer at Gud hverken har form eller «bosted». Man har likevel brukt både poesi, allegorier og metaforer for å skape et nærere forhold til Gud. Allerede i bibeltekstene fremstår JHVH⁸ som som en slags enslig mann. Men det finnes også bibeltekster der guddommen fremstår som

en sjalu ektemann, som både refser, straffer og tilgir sin «kone». Rabbinerne understreker imidlertid at Tanakhs antropomorfe gudsforestillinger kun er ment å gjøre guddommen forståelig for vanlige mennesker. Filosofer og mystikere søkte kunnskap om Gud på andre måter. Den jødiske middelalderfilosofen Maimonides (ca.1135–1204) mente f. eks. at Gud kun kan forstås gjennom sitt verk. Hans beskrivelse av kjærlighet til Gud blir derfor en intellektuell søken. Den jødiske mystikken, *kabbala*, går andre veier, og forestiller seg guddommens emanasjoner i både maskuline og feminine former. Forholdet mellom disse speiler menneskelige seksuelle relasjoner.

Den vakreste hyllest til kjærligheten finner vi kanskje i Salomos høysang, som ikke nevner hverken Gud eller noen form for teologi, men som likevel fikk sin plass i den jødiske bibelen. Rabbinerne forklarte dette bl.a. med at den skulle tolkes allegorisk, som en beskrivelse av forholdet mellom Gud og det jødiske folket. At det likevel var mulig å inkludere et slikt kjærlighetsdikt blant de hellige skriftene, viser med all tydelighet at kroppslig kjærlighet ikke ble betraktet som mindreverdige eller syndig av rabbinerne. Teksten gir tvert om et vakkert bilde av kjærlighetsforholdet mellom mann og kvinne: «Jeg tilhører min elskede, og min elskede tilhører meg» (Høysangen 6,3).⁹

Menneskesyn

Jødedommen har et grunnleggende positivt syn på verden og på mennesket. I 1. Mosebok 1, 31 ser Gud på skaperverket og finner det «overmåte bra». Rabbinerne mente derfor at alt som er skapt i verden, i bunn og grunn er godt, og utviklet ingen arvesyndslære fra fortellingene om Adam og Eva. Det betyr ikke at de var, eller er, blinde for at det finnes mennesker som begår onde handlinger. De forklarte dette med at mennesket er skapt med to motstridende «impulser», tilbøyeligheter eller dragninger. Den ene (*yetzer ha-tov*) leder mennesket til gode

handlinger, den andre (*yetzer ha-ra*) til dårlige¹⁰. Uten disse to mulighetene ville mennesket ikke hatt behov for å foreta frie valg, noe som jøder ser på som en grunnleggende verdi. I jødedommen er begrepet «synd» derfor mer knyttet til bevisste handlinger enn til en grunnleggende tilstand.

Talmudrabbinerne mente at mens sjelen¹¹ kom fra himmelen, så kom kroppen fra jorden, men begge deler stammer likevel fra Gud. Også kroppen er stilt oss til disposisjon av guddommen, og dens gleder er således også gudegitte. Å nekte kroppen mat, søvn eller sex er derfor ikke i overensstemmelse med Guds vilje. Jøder deler ikke mange kristnes syn om at lidelse og avholdenhet kan føre til frelse.

Siden også kroppen tilhører Gud, er det menneskets oppgave å ta vare på den. Alle bud, unntatt forbudet mot mord, avgudsdyrkelse og incest, kan (og skal) brytes for dette formål, et prinsipp kalt *pikuah nefesh*.¹² Også for å redde andres liv er jøder forpliktet til å bryte den religiøse loven, men plikten innebærer ikke at man setter sitt eget liv i alvorlig fare, fordi også ens eget liv tilhører Gud. Ut fra samme tankegang er det også forbudt å ta sitt eget liv. Det er også forbudt å hjelpe noen til å begå selvmord, selv om det er av kjærlighet til en syk og lidende person. Livet her på jorden står i sentrum for jøder, men rabbinerne mente at uttrykket «overmåte bra» måtte bety at både døden og «den dårlige tilbøyelighet» til syvende og sist er av det gode, og kan tjene gode formål.

Gud anses å være hele verdens skaper og hele menneskehetens Gud. Alle mennesker er skapt av Gud og hvert menneske har en guddommelig gnist i seg. Likevel er det forholdet mellom Gud og det jødiske folket som står i sentrum for jøder. Men rabbinerne har også vært opptatt av hvordan teksten i 3. Mosebok 19,18 «Du skal elske din neste som deg selv» skal forstås. Budet står i en kontekst som kan tyde på at det dreier seg om ens jødiske nabo. Andre bibeltekster påbyr imidlertid at man også skal elske

fremmede (3. Mosebok 19, 33–34), begrunnet med at israelittene en gang også var fremmede i Egypt. Den religiøse loven gjør imidlertid i noen tilfeller forskjell på ens plikter overfor jøder og ikke-jøder. Dette skyldes nok ikke minst jødens utsatte situasjon som religiøs og etnisk minoritet gjennom de siste to tusen år.¹³ I dag har imidlertid de fleste jøder en mer allmenn humanistisk tilnærming til mange mellommenneskelige spørsmål.

Felles for de fleste jøders tankegang er at påbudet om å elske sin neste omfatter både moralske og praktiske forpliktelser overfor nesten.¹⁴ Denne grunnleggende vennligheten, omsorgen, og ikke minst de forventede konkrete handlingene, omfattes av et annet uttrykk for kjærlighet, *hesed*, som kan betegne både forhold til ens medmennesker og forholdet til Gud. *Hesed* skal f. eks. motivere mennesket til å helliggjøre Guds navn (*kiddush ha-Shem*).

Ekteskapet og familien

Jødedommens syn på kjærlighet, ekteskap og familie kan føres tilbake til fortellingene og lovtekstene i Mosebøkene. Reglene rundt inngåelse av ekteskap behandles i Mishnas del *Nashim* (Kvinner), i traktaten (kapittelet) *Kidushin* (innvielse, helliggjøring). Valget av det teologiske begrepet hellig viser rabbinernes syn på ekteskapet som en hellig institusjon og familien som menneskets naturlige ramme. Talmud sier f. eks. «Ethvert menneske som ikke har noen hustru, er egentlig ikke et menneske, for det står: Mann og kvinne skapte han dem.» (Babylonske Talmud, Jevamot 63a). Ekteskapet skal bidra både til emosjonell og sprituell fullkommenhet, og også de lærde skal leve i ekteskap. Terminologien som brukes i tekstene sier en del om det tradisjonelle forholdet mellom kjønnene. Mannen «tar» f. eks. en kvinne til hustru (5. Mos. 22,13) og hun må være trofast mot ham.¹⁵ Det finnes mange forestillinger rundt valget av partner, f. eks. ideen om at ens partner er utvalgt av Gud allerede før unnfangelsen. Innenfor den jødiske mystikken, *kabbala*, finnes forestillingen om den todelte sjel som gjenforenes i ekteskapet. Det monogame livslange ekteskapet anses fremdeles som det ideelle innenfor de fleste jødiske samfunn, men det er likevel ingen teologiske hindringer for å skilles. Et ekteskap uten kjærlighet anses ikke som forenlig med et godt liv.

Ekteskapets viktigste formål er å få barn, i følge teksten der Gud befaler Adam og Eva å være fruktbare og bli mange (1. Mos. 1,28). Å sette barn til verden er likevel en *religiøs* plikt kun for mannen, mens det for kvinner er en sosial plikt og en menneskelig rettighet. En tradisjon hevder at en (mann) som ikke forplanter seg kan sammenliknes med en som spiller blod, og en som forminsker Guds bilde (siden mennesket er skapt i hans bilde). Barna har stor betydning i jødisk tradisjon – de bringer slekten og folket videre. Det er farens religiøse plikt å sørge for at sønnen lærer Torah, slik det lyder i 2.

Mosebok 13,8 «Og du skal forklare din sønn....» I dag oversettes sønn gjerne med «barn» og omfatter også døtre. Foreldres kjærlighet regnes nok som naturbetinget, for det er barna som pålegges å ære sine foreldre i jødedommens 5. bud (2. Mosebok 20,12). Rabbinske tekster understreker at dette handler om respekt, omtanke og en plikt til å sørge for gamle foreldres velbefinnende

Seksualiteten

Seksuallivet innenfor ekteskapet anses som hellig, og som en gave fra Gud. Det kan derfor også finne sted på sabbaten og de store helligdagene. I kabbalas forestillingsverden fører nettopp samlivet til Guds (*Shekhinas*) nærvær.¹⁶ Seksuallivet skal også styrke nærheten, kjærligheten og samhørigheten mellom ektefellene. Rabbinerne mente at siden kvinner av natur var mer tilbakeholdende, måtte samværet foregå på hennes premisser. De bestemte derfor at det er hun som har krav på tilfredsstillelse, også når hun er gravid og etter overgangsalderen. Hvor ofte, var avhengig av anledning og ikke minst av mannens arbeide, f. eks. «Hver dag for menn med eget utkomme; to ganger i uken for arbeidere; en gang i uken for eseldrivere, og for sjøfolk hver sjettede måned» (Mishna, Ketubot 5,6).

De lærdes syn på seksualliv preges likevel av en viss ambivalens. Seksuelle fantasier og handlinger måtte f. eks. ikke gå utover mannens livslange Torah-studier. Rabbinerne mente derfor at menn burde være gift før de ble 20 år, for ikke å tilbringe alle sine dager med syndige tanker (Babylonske Talmud, Kiddushin 29b). De gir både advarsler og gode råd: «Det finnes et lite organ hos mannen. Hvis han sulter det, er det fornøyd. Hvis han mater det, vekker dette appetitt for mer» (Babylonske Talmud, Sukkah, 52b). Det var også en gammel og utbredt oppfatning at seden representerer en livskraft som ikke må spilles unødvendig. Maimonides, som også var lege, advarte sterkt mot for mye mannlig seksuell aktivitet, og hevdet at

«Den som nyter et utsvevende seksuelliv blir gammel før tiden; hans styrke avtar, hans øyne blir svake, dårlig ånde kommer ut av hans munn og armhuler; håret på hans hode, hans øyenbryn og hans øyevipper faller av, mens skjegget, håret i armhulene og på hans ben vokser unormalt; hans tenner faller ut, og i tillegg til alt dette får han et utall andre lidelser». (Mishnei Torah, Etikens lover, 4,19.)

Mens rabbinerne var opptatt av å tøyse seksualiteten og plassere den innenfor trygge og kontrollerbare rammer, forteller kjærlighetsviser, dikt og fortellinger fra hele den jødiske verden om både forelskelser og romantiske kjærlighetsforhold. Ikke minst i landene rundt Middelhavet, der spanske jøder bosatte seg etter utdrivelsen fra Den iberiske halvøy på 1400-tallet, finner vi vidunderlige melodiske romanser, der tekstene ofte bruker bibelske metaforer for å uttrykke romantisk og erotisk kjærlighet.

Forholdene i dag

Kun innenfor den ortodokse jødedommen har menn og kvinner fremdeles forskjellige religiøse forpliktelser.¹⁷ De andre retningene ordinerer i dag også kvinnelige rabbinere. Tolkningen av halakha har gjennomgått store forandringer. Ortodokse betrakter likevel fremdeles sex utenfor ekteskapet som å være imot menneskets, familiens og samfunnets interesse. Vår tids aksept av sex som en

form for underholdning, løsrevet fra gjensidig forpliktende følelser, blir imidlertid ansett som nedverdiggende for menneskets identitet innen alle de jødiske religiøse retningene. Ikke minst på grunn av jødisk ungdoms ofte lange utdannelser, godtar likevel flere retninger nå at unge mennesker har sex før ekteskapet, men understreker at også slik sex må være preget av ansvar og kjærlighet.

En liknende utvikling finner vi i synet på lesbisk og homofil kjærlighet. Homofili har vært forbudt i henhold til den religiøse loven, bl.a. begrunnet i teksten «Du skal ikke ligge med en mann slik som en ligger med en kvinne.» (3. Mosebok 18,22 og 20,13). Forbudet nevner ikke lesbisk sex., men talmudrabbinerne tolket likevel gjennomgående forbudet som et generelt forbud. Dette har vært offisielt jødisk syn helt frem til våre dager.

Innen flere retninger er nå likevel synet på ansvarlige homofile og lesbiske parforhold, basert på kjærlighet mellom to mennesker, under endring. Dette begrunnes bl.a. med at vi får ny innsikt som legitimerer nye tolkninger. Mange rabbinere studerer nå medisinsk forskning, der det f. eks. hevdes at seksuell legning kan være medfødt, og ikke noe den enkelte kan råde over. Det er et helt annet grunnsyn enn det som preget de gamle forbudene. I jødisk tankegang er hensikten med et forbud at den forbudte handlingen må være villet.¹⁸ Reformjødedommen og rekonstruksjonismen var de første retningene som endret syn. Både innenfor disse, samt den nye retningen «Jødisk fornyelse», utdannes i dag også homofile og lesbiske rabbinere. Homofile partnerskap blir godtatt i stadig større grad, og det utformes nye seremonier til dette formål. Siden 1996 har amerikansk reformjødedom anerkjent sivile ekteskap mellom partnere av samme kjønn.

Den konservative jødedommen aksepterer i dag også kjærlighetsforhold mellom personer av samme kjønn, men er mer restriktiv når det gjelder inngåelse av partnerskap og utøvelsen av rituelle funksjoner.

Konklusjon

Som en oppsummering kan vi vel si at kjærlighet til Gud og medmennesker er en viktig bestanddel av jødisk tradisjon. Det finnes imidlertid ikke *ett* syn på kjærlighet og seksualitet – hverken tidligere eller i dag. Likevel er det nok riktig å si at det er en gjennomgående grunntanke i jødedommen at kjærlighet best kan uttrykkes gjennom handlinger. Dette kan være en av grunnene til at jøder og kristne så ofte misforstår hverandre, ikke minst i Norge hvor luthersk tradisjon fokuserer så sterkt på tro.

Litteratur:

- Biale, David (1997): *Eros and the Jews. From Biblical Israel to Contemporary America.* University of California Press.
- Dorff, Elliot N.(2003): *A Jewish Approach to Modern Medical Ethics.* Jewish Publication Society: Philadelphia.
- Groth, Bente (2000): *Jødedommen,* Oslo: Pax forlag.
- Groth, Bente: (2005): *Mann og kvinne skapte han dem. Ekteskapets betydning i jødisk tradisjon,* i: Thorbjørnsrud, Berit Synøve (red.) *Evig din? Ekteskaps- og samlivstradisjoner i det flerreligiøse Norge.* Oslo:Abstrakt forlag.
- Hauptman, Judith (1998): *Rereading the Rabbis. A Woman's Voice,* Westview Press.

Noter:

- ¹ Ortodoks jødedom, reformjødedom, konservativ og rekonstruksjonistisk jødedom. Se Groth, Bente: *Jødedommen,* s. 189–195.
- ² Moderne vitenskaps syn blir ikke behandlet i denne artikkelen.
- ³ Det er denne guden sekulariserte eller ateistiske jøder velger å være likegyldige eller avvissende til.

⁴ F. eks. at jødene skal spre kunnskap om Gud til alle folkeslag, eller at den enkelte jøde, gjennom sine handlinger kan hjelpe guddommen å «reparere» en istykkerslått verden (*tikkun olam*). Det betyr ikke at jøder skal oppfatte seg som bedre enn andre folk.

⁵ Rabbinerne fant mange forklaringer på hvorfor akkurat jødene ble det utvalgte folket, f. eks. at paktens først ble tilbudt mange andre folk, men at disse takket nei da de hørte om de mange forpliktelsene forbundet med denne paktens.

⁶ Ordet Torah er avledet av et ord som betyr «å undervise». *Læren* er derfor en bedre oversettelse enn *Loven*.

⁷ Tanakh (*Torah, Neviim* (Profetene) og *Ketuvim* (Skriftene)) inneholder de samme tekstene som i Den Norske Kirkes «*Det gamle Testamente*», men i en annen rekkefølge.

⁸ De hebraiske bokstavene Jud, heh, vav, heh uttales aldri som «Jahve» av jøder.

⁹ Norske oversettelser sier her «venn».

¹⁰ Enkelte tekster knytter denne impulsen spesielt til seksuelle og «verdslige» handlinger og mener at uten denne ville ikke mannen giftet seg, fått barn eller bygget seg hus.

¹¹ Betegnelsene *nefesh, ruah* og *neshama* betegner forskjellige aspekter ved sjelen.

¹² Basert på 3. Mosebok 18,5 som sier at mennesket skal lyde Gud bud «og leve etter dem».

¹³ Antisemitter bruker derimot ofte Talmud-tekster, tatt ut av sin sammenheng, som «bevis» på at jøder ser ned på ikke-jøder.

¹⁴ Å besøke syke slektninger og venner er en religiøs plikt i jødedommen (*bikkur holim*.) Besøket skal inkludere samtale og mer praktiske handlinger som personlig stell eller rengjøring etc..

¹⁵ I tidligere tider kunne jødiske menn, på visse betingelser, ha flere koner, men det var aldri vanlig.

¹⁶ Kabbala omfatter både en asketisk og en erotisk retning, der seksualiteten inngår i en mystisk teologi.

¹⁷ På alle andre områder er menn og kvinner imidlertid likestilte.

¹⁸ Se Dorff 2003, s. 139–151.

Bente Groth, religionshistoriker,
adresse: begroth@online.no

Jan Opsal:

Guddommelig kjærlighet i hinduismen

De hinduiske gudene møtes blant annet på det mytiske fjellet Meru som er gudenes bolig. Gudene er barn og voksne, konger og krigere, menn og kvinner. De mannlige gudene har kvinnelige partnere, slik at guddommen totalt sett rommer en kjønnskomplementaritet. De mannlige gudene framstilles ofte med feminine trekk, slik at denne kjønnskomplementariteten er til stede også når en mannlig gud opptrer alene. Det fortelles at én av Shivas tilbedere ville tilbe kun den mannlige guden. Men da skiftet Shiva utseende slik at hans venstre halvdel ble hans kone Parvati, slik at det ble klart at tilbederen ikke kunne tilbe Shiva uten samtidig å tilbe Parvati. Gudinnen Ganga knyttes særlig til Shiva i forbindelse med fortellingen om da Ganga kom til jorden som elven Ganges (Eck 1996:145), i andre fortellinger knyttes hun til Vishnu og kan være hans kone (Eck 1996:146). Det fortelles også at Rada en gang var sjalu på Ganga fordi hun holdt seg så nær Krishna, hvorpå Ganga tok tilflukt mot Radas sjalusi inne i Krishnas fot (Eck 1996:146), mens Rada og Krishna en annen gang danset slik at de ble forvandlet til vann, Gangas vann (Eck 1996:146).

Denne artikkelen tar utgangspunkt i de hinduiske gudenes kjønnskomplementaritet og tar for seg kjærlighetsrelasjoner mellom kvinnelige og mannlige guder som også kan fungere som forbilder på kjærlighet mellom mennesker. Det er to av hinduismens mest sentrale par som danner materialet for denne artikkelen, nemlig Rada-Krishna og Sita-Rama. Selv om begge hører til Vishnu-kretsen innen hinduismen, gir de ulike materiale

og perspektiver på kjærlighet mellom guddommelige kvinner og menn i første omgang og kjærlighet mellom menneskelige kvinner og menn i andre omgang.

Rada som gjeterkvinnen

I sanskrit-puranaene kan en finne Rada som en av flere gjeterkvinner (*gopier*) som alle er tiltrukket av Krishna (Wulff 1996:109). Til å begynne med framstilles hun som en kvinne med enkel bakgrunn som faller for den fløytespillende Krishna, men etter hvert blir Rada en guddommelig partner for Krishna.

Rada som *gopi* er i utgangspunktet én av flere gjeterkvinner som er tiltrukket av Krishna, og som han lekende flørter med (Jacobsen 2003:111). Hennes kjærlighet til Krishna kan framstilles som unik, men kjærligheten hennes har likevel klart menneskelige trekk på flere måter.

I de tidlige møtene med Krishna er hun sky, og regner med at hun ikke fortjener hans oppmerksomhet. Hun er forskrekket når det blir foreslått at hun skal spøke med Krishna, og først etter lang tid får hun seg til å erte Krishna ved å gjemme seg for ham. Samtidig preges hun av sjalusi og sinne når Krishna synes uoppnåelig for henne, og Krishna selv bemerker at hun er splittet i to, og rives mellom sinne og kjærlighet (Wulff 1996:120).

Radas intense kjærlighet til Krishna forundrer dem som omgir henne, de ser på henne som tåpelig og gal, og helt uforståelig. Samtidig beskrives kjærligheten altså i menneskelige kategorier. Den kan sammenlignes med honning og preges av ønsket om å eie den elskede. Den beskrives som en natur-

lig og spontan kjærlighet som verken er bundet av etablerte konvensjoner og som heller ikke kan skjules, kjærligheten avslører henne nettopp når hun forsøker å skjule den (Wulff 1996:121). Et dilemma i fortellingen om Krishna og *gopien* Rada er at begge er gift på annet hold, slik at deres kjærlighet er forbudt og også derfor egentlig bør holdes skjult.

Krishna og gjeterkvinnen

Krishnas kjærlighet er også beskrevet i termer som har en menneskelig dimensjon. Den er komplementær til Radas kjærlighet, men ikke identisk. Han beskrives som sjarmerende og nyter å være i fokus for Radas kjærlighet (Wulff 1996:121). Samtidig er han mer fri eller uavhengig enn Rada, derfor kan han også forsvinne og gjemme seg. Hans spontanitet kommer når han selv vil, mens Rada er spontan fordi hun ikke kan la være, hos henne dominerer den kontinuerlig sterke kjærligheten til Krishna (Wulff 1996:123).

Krishnas kjærlighet til Rada er sterk, men ikke fullstendig eksklusiv. Derfor forundres han også av styrken i Radas kjærlighet og trekkes til henne på grunn av denne styrken og den kontinuiteten som preger Radas forhold til ham. Igjen er det komplementariteten som preger beskrivelsene av kjærligheten mellom de to (Wulff 1996:122).

Atskillelse og kjærlighet

Kjærligheten mellom Rada og Krishna starter som en kjærlighet mellom to som er atskilt fra hverandre, men som trekkes til hverandre med uimotståelig styrke. Denne atskillelsen kan beskrives i fire ulike kategorier (Wulff 1996:125):

- 1 Forventning, den erotiske lengselen som går forut for deres første seksuelle forening.
- 2 Frustrasjon, de motstridende følelsene hos Rada, som spenningen mellom sinne og dyp lengsel.
- 3 Forvirring, når Rada blir forledet til å tro

at Krishna har forlatt henne, selv om han er like foran henne.

- 4 Forlatthet, som Radas fortvilelse når Krishna faktisk forlater henne for å fullføre sitt oppdrag med å drepe en demonkonge.

Særtrekk ved Radas kjærlighet

Ved første øyekast kan Radas kjærlighet oppfattes slik at hun er underordnet Krishna. Hans frihet og forsvinninger kan tyde på at han er den sentrale og den overlegne i relasjonen.

Men nettopp det forholdet at Krishna undres over Radas kjærlighet understreker det unike og guddommelige ved hennes rolle. Hun transformerer noen av de mest grunnleggende menneskelige følelsene i kjærlighetsforhold til et guddommelig nivå. Hennes hengivenhet og trofasthet i forhold til Krishna er uten forbehold. Derfor kan hun stå som selve eksponenten for det fullkomne.

På denne bakgrunnen blir hun på den ene siden for opphøyet til å fungere som et direkte forbilde, samtidig inspirerer hun stadig populære kjærlighetssanger i indisk kultur, for eksempel i det moderne Bengal (Wulff 1996:131).

Rama og Sita i Ayodhya

Det andre paret vi fokuserer på, er Rama og Sita (Jacobsen 2003:112ff). Rama er prins fra Ayodhya i det nordlige India. Sita er prinsesse i naboriket. Hun er født ut av en plogfure i en åker (Sita betyr «fure»), og på den bakgrunnen knyttet til naturen med særlig vekt på fruktbarhet (Dimmit 1984:211). Slik sett kunne Sita vært tema for en selvstendig behandling i sitt forhold til natur og fruktbarhet.

I denne sammenhengen er vi imidlertid særlig interessert i forholdet mellom Rama og Sita, og dette starter med at Rama består den testen som Sitas far har valgt for Sitas friere, nemlig å spenne buen som guden Rudra (Shiva) hadde etterlatt seg. Ekteparet

etablerer seg som prinsepar i Ayodhya der de fleste venter at de skal bli konge og dronning med tiden.

Men Rama hadde en halvbror Bharata, og moren til Bharata var redd for at sønnen hennes skulle havne i Ramas skygge for godt. Ved bruk av list fikk hun kongen til å love at Bharata skulle bli konge og at Rama skulle sendes i fjorten år i eksil i skogen etter kongens død.

Rama og Sita i skogen

For Rama var det uaktuelt å bryte farens ord, selv om til og med Bharata tilbød ham å bli konge etter at faren var død. Sita var like bestemt, hun ville være der hennes mann var, og valgte å følge ham selv om mannens karriere ikke ble som ventet. Sitas lojalitet mot sin elskede ektemann er et sentralt motiv i forhold til dette valget. Det samme valget gjorde Ramas beste venn, halvbroren Lakshmana.

I skogen ble Sitas kraft som fruktbarhetsgudinne synlig ved at både trær, blomster og dyr trivdes ekstra godt den tiden Rama og Sita oppholdt seg der. Kjærligheten mellom Rama og Sita blir i kunsten gjerne symboli-

sert ved hjelp av dyr eller fugler i harmoniske parforhold. Her blir både guddommelig og menneskelig kjærlighet mellom mann og kvinne sett i nær forbindelse med tilsvarende forhold i naturen.

Men det er også farer som truer, demonkongen Ravana har en søster som gjør tilnærmelser til Rama, disse tilnærmelsene blir avvist av Rama. Som hevn legger Ravana ut for å kidnappe Sita. Han viser seg som en gylden hjort i skogen, og Sita overtaler Rama til å jakte på den for henne. Et delmotiv her er at Rama ikke kan si nei til noe Sita ønsker.

Mens Rama og Lakshmana forfølger hjorten stadig lengre inn i skogen, er Sita alene i hytta. Til slutt forsvinner hjorten for Rama og Lakshmana, og Ravana har skaffet seg tid til å kidnappe Sita. Rama og Lakshmana kommer hjem til tomt hus etter å ha hastet hjem, og naturen sørget med Rama over Sita som var borte (Dimmit 1984:214).

Rama leter etter Sita

Søket etter Sita er en av de mest populære fortellingene i hinduismen. Den handler om ektemannen som setter alt annet til side for å

finne igjen sin elskede kone. Lakshmana følger ham, og de får også hjelp fra apeguden Hanuman, som blir Ramas fremste tilbeder.

Mens Sita er borte, kan ikke Rama tenke på noe annet enn å finne henne, og han engasjerer også naturen i søket etter Sita. Både dyr og planter vil hjelpe Rama med å finne Sita.

Rama og vennene hans leter over store deler av India etter Sita, men ingen steder er hun å finne. Smerten over atskillelsen er ett av tegnene på den kjærligheten som har vokst fram mellom ektefellene.

Sita i fangenskap

Mens Rama leter, sitter Sita i fangenskap i Ravanaes borg på øya Lanka. Ravana har forsøkt å få henne til å gi etter for hans tilnærmelser. Men Sita har vært tro mot Rama. Hun har truet med å dø dersom Ravana tar henne med makt. Og dersom Sita dør, vil hele naturen dø, og Ravanaes rike legges øde. Ravana skjønner at dette stemmer, for det har aldri vært så frodig rundt borgen hans som etter at Sita ble brakt dit (Dimmit 1984:215).

Sita i fangenskap er den trofaste hustruen som heller vil dø enn å være utro mot sin ektefelle. Hun venter på at Rama skal finne og redde henne, og i mellomtiden fortsetter hun å gi liv til naturen, selv om livet i skogen bare er en skygge av hva det var da hun og Rama bodde der.

Redningen og kroningen

Til slutt fant Rama og vennene fram til Sita. Hanumans hær av aper brakte store steiner og bygget en bro fra India til Lanka, slik at det ble mulig å ta seg over til øya.

Da Sita ble funnet, nektet hun å bli reddet av noen andre enn Rama, æren for redningen skulle tilhøre hennes mann. Slik demonstrerer hun igjen sin lojalitet mot sin mann ved frivillig å forlengte sitt fangenskap.

Rama og Lakshmana nedkjempet til slutt Ravana og dermed kunne Sita befris. I triumf kunne vennene forlate Lanka og dra

hjem. Nå var også de fjorten årene omme, og de kunne dra tilbake til Ayodhya i stedet for å fortsette å leve i eksil i skogen.

I Ayodhya ble hjemkomsten feiret med tente oljelamper langs gatene, og for mange hinduer i dag er Rama og Sitas hjemkomst hovedsaken i feiringen av divali, lysfesten om høsten som er en av de viktigste høytidene i hinduismen.

Bharata abdiserte og Rama og Sita ble kronet til konge og dronning. Fortellingen kunne hatt fokus på en lykkelig slutt etter redningen, der Rama og Sita hadde levd lykkelig alle sine dager. Men den rommer enda et motiv som vi kjenner fra menneskelig kjærlighet, et motiv som er mindre idealistisk enn de andre vi har sett, nemlig den sjalu mistanken.

Ramas mistanke og Sitas avskjed

Rama hadde vanskelig for å slå seg til ro med at Sita hadde vært fullstendig trofast mot ham mens hun var i rivalens vold, ikke minst fordi det begynte å gå rykter om det motsatte. Derfor måtte Sita bevise at hun ikke hadde gitt etter for Ravanaes tilnærmelser ved å gå på glødende kull (Jacobsen 2003:112f).

Til å begynne med slo Rama seg til ro med dette, men etter en stund vokste mistanken fram på nytt, ifølge en tekst som kan være et senere tillegg til diktfortellingen Ramayana. Denne nye mistanken førte til at Sita forlot Rama og dro ut i skogen på nytt, denne gangen alene. Hun forble ikke alene, for i skogen fødte hun Ramas tvillingsønner. Vismannen Valmiki tok seg av den enslige moren og de to små guttene. Til sist vendte Sita tilbake til jorden som hun var kommet fra.

Sjalusien og mistroen er svært menneskelige sider ved kjærlighetsforhold, her finner vi disse følelsene også i en guddommelig kjærlighetsrelasjon. I denne fortellingen fører disse følelsene ikke til at kjærligheten dør, men til endelig atskillelse mellom to som elsker hverandre.

Ramayana som livstolkning

Ramayanafortellingen rommer mange temaer, en rekke av dem er knyttet til kjærligheten mellom mann og kvinne, enten de er guddommelige eller menneskelige. Fortellingens popularitet kan blant annet skyldes at den rommer et så stort spekter av erfaringer som mange mennesker kan kjenne seg igjen i, slik at fortellingen aldri blir «brukt opp».

Slik kan mange hinduer tolke sine egne liv i lys av fortellingen i Ramayana, ikke minst når det gjelder forholdet mellom mann og kvinne. Selv om fortellingen handler om gudenes liv, er materialet i den velkjent også i menneskenes verden.

På denne bakgrunnen er det lett å forstå at Sita og Rama er modell for mange ektepar, ikke minst når de gifter seg. Kjærligheten og romantikken mellom de to, den ubetingete troskapen mot hverandre i kriser og til slutt den smertefulle atskillelsen gir et perspektiv på hva mennesker som elsker hverandre også kan komme ut for.

To kjærlighetshistorier

Vi har sett på trekk fra to kjærlighetshistorier fra hinduismens mangfoldige gudeverden. Begge historiene har mange sider som viser oss viktige sider ved gudenes natur og funksjon i hinduismen.

Men samtidig viser fortellingene også til forhold som gjelder menneskene. Gudene er menn og kvinner med seksuell legning. De har menneskelignende karakteregenskaper som fører til at mennesker kan finne forbil-

der for sine kjærlighetsdrømmer og erfaringer i fortellingene om gudene.

Det er et betydelig spenn mellom de to fortellingene, og betydelig spennvidde innen hver enkelt fortelling. Det forteller noe om det guddommelige mangfoldet innen hinduismen, men også noe om et nyansert syn på menneskets virkelighet, også når det gjelder kjærligheten mellom mann og kvinne.

Litteratur:

Dimmitt, Cornelia: Sita: Mother Goddess and Sakti, i Hawley, John Stratton & Donna Marie Wulff (red): *The Divine Consort. Radha and the Goddesses of India*. Motilal Banarsidass Publishers Private Limited, Delhi 1984

Eck, Diana L.: Ganga. The Goddess Ganges in Hindu Sacred Geography, i Hawley, John Stratton & Donna Marie Wulff (red): *Devi. Goddesses of India*. University of California Press, Berkeley 1996

Jacobsen, Knut A.: *Hinduismen*. Pax forlag, Oslo 2003

Wulff, Donna M.: Radha. Consort and Conquerer of Krishna, i Hawley, John Stratton & Donna Marie Wulff (red): *Devi. Goddesses of India*. University of California Press, Berkeley 1996

Jan Opsal, dosent i religionsvitenskap ved Misjonshøyskolen, Stavanger.
Adresse: jan.opsal@mhs.no

Marius Timmann Mjaaland:

Silkesnoren

Om kjærlighetens irrganger i Søren Kierkegaards filosofi

«At sende en Silkesnor er i Østen Dødsstraf for Modtageren; at sende en Ring bliver nok her Dødsstraf for Den, som sender den»

Ordene er skrevet av Quidam, en mann som er i ferd med å bryte en forlovelse. Han er så forelsket at han knapt vet hva han skal si og gjøre. Han elsker henne og bare henne og tenker at han aldri vil kunne leve uten henne. Men så er det denne andre. Denne andre som kaller. Ikke på henne, men på ham. Han kjenner en annen lidenskap som kaller på ham i hans innerste. Det er dragningen mot det uendelige, uendelighetens lidenskap.

Men er ikke også kjærligheten uendelig? Er ikke kjærligheten en uendelig lidenskap? Jo, kjærligheten er en uendelig lidenskap og det er dette som er i ferd med å rive hans sjel i to. To uendelige lidenskaper er i det minste én for mye. Allerede samme dag som ringen ble sendt tilbake har hun vært der, inne på hans rom. Hun etterlater en liten seddel der hun påstår at hun ikke kan leve uten ham: «Hvad skeer? Store Gud, hun har været paa mit Værelse, medens jeg var ude. Jeg finder en Billet, affattet med en fortvivlet Lidenskab, hun kan ikke leve uden mig, det bliver hendes Død, hvis jeg forlader hende, hun besværger mig for Guds, for min Saligheds Skyld, ved ethvert Minde, der binder mig, ved det hellige Navn, som jeg kun sjeldent nævner...» [SKS 6, 307]¹

I dette øyeblikk anklager Quidam seg selv for å være en morder. Han tenker at det er han som har tatt hennes liv. Men kunne han ha gjort det annerledes? Kulle han ha gitt

historien noen annen utgang? Kulle de to ha blitt lykkelige? Quidam ser ingen annen utgang, han ser ingen utgang overhodet. Han forstår seg selv som viet til henne ved besvergelsen. I åndelig forstand er han nå hennes mann, uløselig bundet til henne. Men også til denne andre uendelige lidenskapen:

Saa er jeg altsaa viet til hende! Hvad vil en Vielse sige Andet end at man giver en Forelskelse et religiøst Udtryk og en religiøs Forpligtelse. Det er skeet. Der er to Magter, som binde mig, og binde mig uopløseligt: det er Guds og en Afdøds, dem kan man ikke disputere med, der er et Navn, som vil forpligte mig for evigt, om al min Tænken end kun fjernt øiner det, ogsaa det er lagt under hendes Beslag. Udsløttes disse Magter, er jeg ikke til, og er jeg til, er jeg bunden, og uafbrudt vil jeg i disse Tanker komme til at tænke paa Den, der har lagt Beslag derpaa. [SKS 6, 307]

Beretningen om Quidam finner vi i overveielser «Skyldig?» – «Ikke-Skyldig?» fra *Stadier paa Livets Vei*, utgitt av en viss Frater Taciturnus i det Herrens år 1844. Men ordene om silkeringen er et direkte sitat, om enn et sitat fra en skjult kilde, et brev som har gått tapt for historien. I brevet er det en annen ung mann som tar avskjed med sin forlovede, Regine Olsen. Den unge mannen har vært forlovet i nærmere et år, men kjenner en annen lidenskap i sitt indre, en uendelig lidenskap som hindrer ham i å bli en god far og samfunnsborger. Dessuten er han for innesluttet, han duger ikke som ektemann.

Han vil heller skrive, han må skrive. Han skriver seg ut av forlovelsen og inn i denne andre lidenskapen, for om mulig å komme til klarhet om forholdet mellom disse to, som begge går under navn av kjærlighet. Hans navn er Søren Aabye Kierkegaard, og med tiden skulle han regnes for Nordens største filosof og en av våre fremste forfattere. Og alt dette på grunn av en ulykkelig kjærlighet...

Kjærlighetens skjulte kilde

Kierkegaard skriver om kjærlighet i alle sine bøker, men ikke bare en eller to former for kjærlighet. Det dreier seg om erotikk, forførelse og seksualitet, om misunnelse og melankoli, om ekteskap og nestekjærlighet, om vennskap og om kjærlighet til Gud. Men skal han forsøke å favne alle disse for å beskrive kjærlighetens *vesen*, dens innerste opphav, så må han ty til et gammelt bilde på kjærlighetens skjulte kilde:

Saaledes er Kjerlighedens Liv skjult; men dens skjulte Liv er i sig selv Bevægelse, og har Evigheden i sig. Som den stille Søe, hvor roligt den end ligger, dog egentligen er rindende Vand, thi er ikke Kildevældet i Bunden: saaledes er Kjerligheden, hvor stille den end er i sin Forborgenhed, dog rindende. Men den stille Søe kan udtørres, naar Vældet engang standser; Kjerlighedens Liv derimod har et evigt Væld. Dette Liv er friskt og evigt; ingen Kulde kan isne det, dertil er det for varmt i sig, og ingen Varme kan matte det, dertil er det for friskt i sin Kølighed. [SKS 9, 18]

Vi ser hvordan bildet på samme tid rommer den uendelige bevegelse og lidenskap, da den alltid flyter fra kilden, og den stille ro; den hviler i seg selv. Dette er kjærlighetens urbilde for Kierkegaard og overalt hvor kjærligheten gjenkjennes, vil den kjennes på sin skjulthet. Så også den ustadige, men sterke lidenskap i forelskelsen. Det var jo der det hele begynte.

Den brutte forlovelsen med Regine Olsen ble startskuddet for en forfatterproduksjon som nærmest mangler sin like, i hvert fall i nordisk sammenheng. Det begynte med et enormt verk på over 800 sider som han utgav under pseudonym året etter: *Enten-Eller*.² Her finner vi beretningen om Johannes Forførelsen, som finner sin glede i å forføre og fange hjertet til den unge Cordelia, men som selv trekker seg unna. Han finner sin glede i forførelsens innfløkte spill, men ofrer ikke en tanke på det hjerte han knuser. Johannes er estetikerens på sitt mest subtile og hensynsløse – og Kierkegaard skriver her ut en side ved sitt mørke hjerte som nærmest svarer til Se og Hør-varianten av de historier som verserte om ham i Københavns sosietet i 1841–42.

Men det store bildet er mer sammensatt enn som så. Verket i sin helhet er skrevet som en dialog mellom estetikerens A som vil nyte livet, men også får smake nytelsens uutholdelige letthet og etikeren B som er en ansett samfunnsborger, jurist, godt gift og lykkelig i sitt ekteskap med en elskelig borgerlig frue. Kierkegaard kjenner begge disse personlighetene, de er ham og han er dem, men han vil ikke være bare dem. Derfor skriver han seg gjennom deres tanker og følelser, skaper litterære skikkelser som gjør det mulig for ham å utprøve mulighetene i en slik eksistensform, det estetiske og det etiske stadium. Han kjenner lidenskapen hos estetikerens, han kjenner gleden over et vakert musikkstykke, han kjenner forførelsens pirrende øyeblikk og han vet å verdsette dem alle. Men til syvende og sist er det tomhet og jag etter vind.

Han kjenner også det avgjørende valg som etikeren B tar til orde for, den lykke og den substans som ligger i å forplikte seg for et helt liv, i å elske og ære en annen og selv bli elsket og æret. Han hevder at det kun er etikerenes stabilitet som kan finne en likevekt mellom det estetiske og det etiske i ekteskapets kontinuitet. Den som velger ekteskapet må velge dette helhjertet som et overordnet

mål og vil derfor ikke kunne støte på en uoverkommelig vanskelighet uten at den omgjøres til oppgave som løses i fellesskap: «Den seer Froholdet som det Absolute og skuer derfor Kjærligheden efter dens sande Skjønhed, efter dens Frihed nemlig, begriber den historiske Skjønhed.» [SKS 3, 288]

Etikeren nyter nok Kierkegaards respekt, han gjennomfører jo det prosjekt som mislyktes for forfatteren selv. Men han fremstilles ikke uten en viss ironi. Han er så urborgerlig at han blir spissborgerlig, så fredelig at han blir kjedelig, så oppslukt av det romantiske kjærlighetsideal at han ikke ser hvor selvopptatt også en jurist kan bli i sin ekteskapelige lykke. Det trenger seg frem et tredje alternativ, et alternativ som ligger Kierkegaards hjerte nærmere, men som verken svarer til det estetiske eller det etiske prosjektet. Han begynner å utforske kjærlighetens irrganger der de dreier over mot det religiøse.

Kjærlighetens irrganger

Høsten 1843 utkommer intet mindre enn to verdensklassikere i København på en og samme dag, den 16. oktober. Den ene bærer tittelen *Gjentagelsen* og er skrevet av en viss Constantin Constantius. Den andre heter *Frygt og Bæven* og er skrevet av Johannes de Silentio (Johannes av Stillheten). På et merkelig vis handler begge disse novellistiske bøkene om kjærlighet. Hovedpersonen i den første fortellingen er en ung mann som har blitt grepet av hodestups forelskelse. Men jo mer forelsket han blir, jo mer abstrakt blir hans forhold til *hennes*. Han ser ut til å bli mer og mer selvopptatt, mens *hun* forsvinner fra blikkfeltet. Det er en slags variant av myten om Narsissus og Ekko. Hans problem er at han i forelskelsens høyeste kun kretser om seg selv og greier ikke å åpne sin kjærlighet for *den andre* i hennes *annerledeshet*.

Dette synes å være et generelt kjennetegn ved romantikkens kjærlighetsideal, enten vi snakker om København i det 19. eller Holly-

wood i det 21. århundre: Kjærligheten er heroisk og lidenskapelig, poetisk og vakker, men den hyller kvinnen/mannen mer som et ideal enn som en reell og kantet personlighet. Kjærligheten blir nærmest autistisk i sin fascinasjon for den annen, forfølgelig, selvopptatt og derfor lett å ærekrenke. Den unge mannen forstår i hvert fall at noe er fundamentalt galt. Noe har skjært seg og det fatalt. Skal han gjenvinne kjærlighetens opprinnelighet må han i en viss forstand begynne på nytt. Han må forsøke å få til en *gjentagelse*. Nøyaktig som første gang må han tiltrekkes av henne og hun av ham, de må gjenvinne kjærlighetens opprinnelighet, men denne gangen må hun hjelpe ham å bryte ut av selvrefleksjonen. Hun må vise ham *en annen virkelighet*, eller *at en annen virkelighet er mulig*.

Men så melder spørsmålene seg, og tvilen: Er det mulig å *gjenta* en forelskelse? Vil ikke forsøket på å skape en slik situasjon virke kunstig? Vil ikke gjentagelsen med nødvendighet bli en dårlig kopi av originalen? Forfatteren (Constantius) beskriver en reise til Berlin der han forsøker å gjenta en reise han foretok mange år tidligere. Situasjonen er lettere absurd: Hva er meningen med dette? Noe er selvfølgelig likt, men enkelte detaljer er annerledes. Er det så et mål å skulle gjenta *det samme*? Vil ikke hele poenget være at det samme fremstår ganske annerledes? Kanskje *helt* annerledes? Forfatteren blir i hvert fall skuffet i Berlin. Han reiser hjem med den konklusjon at gjentagelsen slett ikke er mulig. Den er ikke til. [SKS 4, 47]

Det unge menneske tar sin tilflukt til Job, som sitter og skraper sine sår med et potteskår etter at alt er tatt fra ham. Han ser ingen mulighet, ingen fremtid. Men han lengter etter et tordenvær, slik Job møtte Gud i stormen. Kommer tordenværet, så kan hans personlighet brytes, så vil han selv bryte sammen, hans tilværelse bryte sammen, men så kanskje kunne ta imot tilværelsen på en helt ny måte. Slik Job gjorde det etter tordenvæ-

ret. Gud gav ham livet tilbake, en annen kone, andre barn, en fred med Gud etc. Dette er gjentagelsen og dette er gjentagelsens kjærlighet: Å få sin tilværelse rystet, å lide tapet av kjærligheten, men i tapet å ta imot kjærligheten på ny, som grunnlaget for ens egen selvforståelse. Men er man da den samme? Er verden den samme? Er kjærligheten den samme? Eller er alt forvandlet?

Vi ser at den unge mannens lidenskap umerkelig dreier seg mot det religiøse. Den søker en høyere begrunnelse, en høyere sammenheng, en uendelig kilde der han selv støter mot sin egen grense. Men han lykkes ikke. Han fortsetter å stille seg det spørsmål om gjentagelsen er mulig. Om den kan gi hans liv en *annerledes* begrunnelse. Og om gjentagelsen som uendelig bevegelse også kan *gjentas* uendelig mange ganger, slik at kjærligheten hver dag kan være i ny bevegelse, selv om *grunnen* forblir skjult og uforklarlig i menneskets indre.

Gjentagelsen er altså en bok om kjærlighet, om enn usikker, prøvende. Men hva så med *Frygt og Bæven*? Er dette en kjærlighetshistorie? Forfatteren gjenforteller den fryktelige historien om Abraham som skal ofre sin sønn Isak. Han følger ham, nærmest skritt for skritt opp på berget Moria – med kniven i hånd og offerveden på eselet. En far skal sette kniven i sin eneste sønn.

Historien er en sammenhengende rystelse, et tordenvær. Abraham ser budet om å ofre som en umulig konflikt mellom kjærligheten til sønnen og kjærligheten til Gud. Men ettersom Gud er den absolutte, setter Abraham sin lit til ham. Kierkegaard uttrykker det slik: Han resignerer på alt sitt og i kraft av det absurde *tror* han, tror at Gud vil gi ham sønnen tilbake – i dette liv. Og nettopp som alt håp er ute og han løfter kniven – i dette øyeblikket er han en morder – stanser engelen ham. Han får en vær å ofre, han får en sønn tilbake, en sønn han hadde ofret. Idet kjærligheten synes umulig og han styrter ut i fortvilelse, viser Gud seg i sin uendelige uutgrunnelighet og gir kjærligheten et

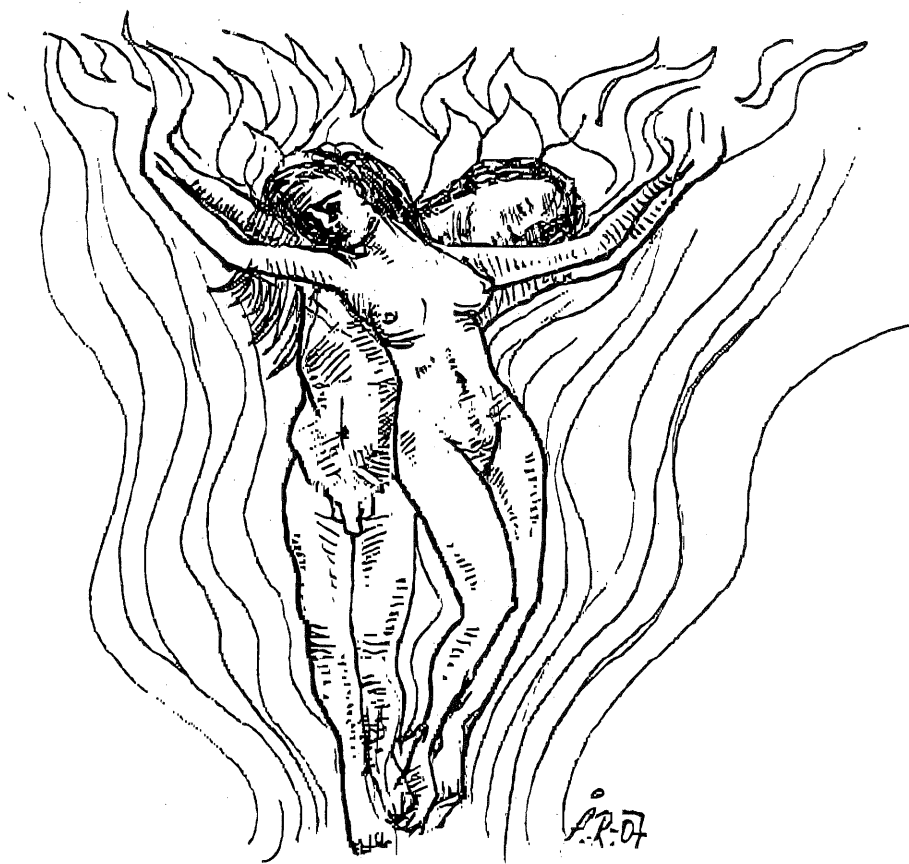
absolutt utgangspunkt. Offeret er under ingen omstendighet forenlig med etikken, men det religiøse er for Kierkegaard nettopp dette som sprenger etikkens gjensidige forutsigbarhet og derfor åpner for en helt annen dimensjon av kjærlighet. Forstå det kan han ikke, bare nærme seg det med ærefrykt, i frykt og beven.

Men hvem er det som ofrer? Og hvem er det som ofres? Det er ikke bare en historie om Abraham og Isak, det er også en historie om Sørenes far og Søren selv. Men fremfor alt om Søren og Regine. Han ser forlovelsens brudd som et offer. Et offer han er kalt til å gjøre, han kan ikke annet. Han må følge kallet til å skrive, til å lodde dybdene i Guds uendelige kjærlighet. Og dette tvinger ham til å bryte med etikken og med ekteskapet. Men han vil ikke gi helt slipp på kjærligheten til Regine. Han tar kjærligheten med seg, håper og tror på det absurde, at kjærligheten skal vinne selv om han måtte ofre henne («*det bliver hendes Død*») og selv må tåle anklagen og lide straffen: «*At sende en Silkesnor er i Østen Dødsstraf for Modtageren; at sende en Ring bliver nok her Dødsstraf for Den, som sender den.*» [SKS 6, 307]

Der den dramatiske, men likevel strengt personlige, kjærlighetshistorien mellom ham og Regine *konvergerer* med den dramatiske og urovekkende historien om Abraham som ofrer sønnen Isak, har Kierkegaard forsøkt å avdekke noe universelt om kjærlighetens underlige irrganger: Selv den høyeste kjærlighet og nettopp kjærligheten til den man elsker høyest vil iblant måtte kreve et offer. Offeret er imidlertid ikke det som ødelegger kjærligheten, offeret er tvert imot det som fullbyrder og foreviger den. Men intet offer uten angsten, intet offer uten fortvilelsen, ingen gjentagelse av kjærlighetens lidenskap uten lidelsens frykt og beven.

Kjærlighetens gjerninger

I hans store bok om kjærligheten, *Kjærlighedens Gjerninger* (1847), dreier det seg net-

topp om en slik sammenheng mellom lidelse og lidenskap, mellom det latinske *passio* og det engelske *passion*. En gjennomgående tanke hos Kierkegaard er nettopp at kjærligheten ikke kan vike unna lidelsen, at den tvert imot må ta på seg lidelse for å oppdage hva sann kjærlighet er. Det gjelder for erotikken, det gjelder for vennskapet, det gjelder for ekteskapet og for kjærligheten til ens neste. Det gjelder dessuten for kjærligheten til Gud, som selv viste hva kjærlighet var ved å ofre en sønn som var ham kjær.

Kierkegaard tar utgangspunkt i det dobbelte kjærlighetsbud i Det nye testamente: Du skal elske Herren din Gud av hele ditt hjerte, av hele din sjel og all din forstand – og din neste som deg selv. At utgangspunktet

ligger i budets «du skal» gjør det faktisk lettere å elske. Det er ingen grunn til å tenke over *hvorvidt*, hvordan eller hvem man skal elske. Man skal ganske enkelt elske de mennesker man ser – og i disse mennesker ser man Gud. Gud er *mellombestemmelsen* mellom meg og den andre, for Gud er kjærlighet. Og den andre er *mellombestemmelsen* mellom Gud og meg, som til enhver tid hindrer meg i å gjøre kjærligheten abstrakt. Ens plikt er ganske enkelt å *elske de mennesker en ser*.

Ganske enkelt og ganske vanskelig. For Kierkegaard hevder at kjærlighetens *arbeid* består i gradvis å befri hvert enkelt menneske fra dets selvkjærlighet og selvopptatthet, for endelig å kunne åpne seg selv og sitt

hjerter mot *den annen* – mot din neste som hver dag trenger deg og for Gud som du trenger mer enn alt annet. Det er nemlig dette som er veien til i sannhet å elske seg selv: Å lære å elske seg selv gjennom hver dag å øve seg i å elske sin neste. Det er å innse at det er jeg som trenger min neste – ikke motsatt. Det er nemlig ved min nestes hjelp at jeg lærer kjærlighetens mysterium å kjenne, time for time, dag for dag, år for år.

Kierkegaard forstår nestekjærligheten og gudskjærligheten som den *hemmelighet* som ligger skjult i enhver annen kjærlighet. Gjennom Guds kjærlighet skal en forstå hva erotisk kjærlighet er og lære å utforske erotikkens dybder. Gjennom Jesu vennskap og Jesu død skal en forstå hva vennskap er og selv lære hva det betyr å *gi sitt liv for sine venner* [Joh 15, 13]. Og Guds egen kjærlighet skal gi et nytt perspektiv på ekteskapet: Det dreier seg ikke om å lukke kjærligheten inne i tosomhet, men å åpne et kjærlighetens rom for alle de andre som også har krav på ens kjærlighet, ens barmhjertighet og ens vennskap.

I dette verket løfter Kierkegaard seg opp til å bli en av kristenhetens store mystikere, men ikke en abstrakt mystiker. Han søker tvert imot å gjenfinne kjærlighetens mystikk i de utallige små og store problemer som møter en i hverdagen. Og i alle disse små og store problemene gjenfinner han kjærlighetens store dilemma: *Det kan aldri bli nok kjærlighet*. Derfor vil dette å øve seg i kjærlighet hver eneste dag kreve offer, store og små offer. Det er en uunngåelig konsekvens av kjærlighetens overflod – at den også krever offer. En skal ikke alltid ofre seg selv, en skal tvert imot elske seg selv, hver dag lære å elske seg selv som sin neste. Men på grunn av de utallige ofrene kjærligheten fører med seg, vil en alltid forbli et menneske som selv *trenger* kjærlighet. Kjærlighet, tålmodighet, barmhjertighet, overbærenhet – med seg selv, med andre og *fra alle andre*. Og lang-

somt skal en tilegne seg kjærlighetens blikk, som er i stand til å se med barmhjertighet, tålmodighet og velvillighet, med tro, håp og kjærlighet, og med dette blikket se både seg selv og sin neste, ja også se Guds overstrømmende kjærlighet, den kjærlighet som er *i grunnen*.

Kierkegaards forståelse av kjærligheten er nemlig i dypeste forstand kristen, men ikke som en eksklusiv tanke om at kristendommen tenker annerledes om kjærligheten enn alle andre. Tvert imot, ved Kristi kjærlighet viser det seg hva sann kjærlighet er, i alle dens former og skikkelser:

Kjerlighedens skjulte Liv er i det Inderste, uudgrundeligt, og da igjen i et uudgrundeligt Sammenhæng med hele Tilværelsen. Som den stille Søe grunder dybt i de skjulte Kildevæld, hvilke intet Øie saae, saaledes grunder et Menneskes Kjerlighed endnu dybere, i Guds Kjerlighed. Dersom der intet Væld var i Bundnen, dersom Gud ikke var Kjerlighed, da var hverken den lille Søe, ei heller et Menneskes Kjerlighed. Som den stille Søe grunder mørkt i det dybe Væld, saaledes grunder et Menneskes Kjerlighed gaadefuldt i Guds.

Noter:

¹ Alle sitater er hentet fra den siste utgaven av Kierkegaards samlede: N.J.Cappelørn *et al.* (utg.), *Søren Kierkegaards Skrifter* [SKS], bind 1–28, København: Gads forlag 1998 ff.

² *Enten-Eller* ble i 2005 kåret til en av Danmarks 5 fremste litterære tekster gjennom tidene.

Marius Timmann Mjaaland,
stipendiat ved Det teologiske
fakultet, Universitetet i Oslo.
Adresse:
m.g.mjaaland@teologi.uio.no

METODIKK

Camilla Vandvik:

Bryllupsseremonier

Hvorfor gjør vi som vi gjør, hvordan oppstår og vedlikeholdes tradisjoner, og hvilken rolle innehar kultur og religion for våre oppfatninger?

Undervisningsopplegget jeg skisserer her var opprinnelig en del av et tverrfaglig prosjekt på 9.trinn der elevene skulle planlegge og gjennomføre et borgerlig og et kirkelig bryllup over en toukers periode. Det aktuelle temaet er *skikker og ritualer*, hvor målet med undervisningen er å inspirere elevene til reflektere over egne og andres erfaringer, og danne forståelse for abstrakte begrep som «ritual», «tradisjon» og «symbol» ved å trekke veksler på dagligdagse forestillinger og opplevelser.

Temaet *skikker og ritualer* favner spesielt fagene samfunnskunnskap og religion. Fokus i denne trettimers undervisningssekvensen er ritualers kjennetegn, både med hensyn til særegenheter og fellestrekk mellom kulturer og tradisjoner. I første time er det bryllupsritualer som er i fokus, siden det er kjernen i prosjektet. All informasjon og bilder er hentet fra internett, og formidles gjennom skuespill, transparente og i dialog med elevene. Jeg mener det er relevant å også utdype temaet overgangsritualer generelt, og har derfor lagt opp til gruppearbeid i de to påfølgende timene, hvor elevene skal hente inn og bearbeide informasjon fra internett og andre kilder.

Variasjon til berikelse

Både tematikken og antall timer tilsier at arbeidsmåtene bør være varierte og visuelle, og slik bidra til å levendegjøre tema og utvide elevenes teoretiske forståelse for sosiale fenomen. Økten innledes med to korte dramatiseringer av et jødisk og et pakistansk vielsesritual; en «kick-off» som utgangspunkt for videre samtale om hva bryllup er, og om ulike skikker og tradisjoner. Dramatiseringene har en viktig funksjon som igangsetter og for visualisering og konkretisering av undervisningstematikken. Jeg spurte sju elever om de kunne tenke seg å bli med, og vi øvde litt på forhånd. De var veldig engasjerte, og kom med innspill til mine forslag til gjennomføring. Flere kunne bidra med bekledding og effekter selv; pakistanske festantrekk, mammas bryllupskjole, hennamaling og bollywood-musikk gjorde dramatiseringen mer realistisk. Grunnen til at jeg valgte nettopp et jødisk og et pakistansk bryllupsritual er at 9.trinn hadde om jødedommen i KRL, og at det er mange pakistanske og muslimske elever på skolen. Det var også et bevisst valg for å poengtere at bryllups-skikker er preget av både religion og kultur.

Dramatiseringene ble gjennomført slik:

Jødisk bryllup

Roller:

Rabbiner
Brud
Brudgom
4 som holder baldakinen

Effekter:

Baldakin = stoff + 4 stolper
Slør + hvit kjole
Flosshatt + dress
Glass + håndkle
Yiddish musikk
Vinglass + rød saft
Ketubah + penn
Blomster

1. Som en del av bryllupsseremonien, gir mannen sin hustru en **Ketubah**, som i praksis er en kontrakt. I ketubahen står det mannens forpliktelser til henne under ekteskapet, betingelser for arv ved evt. dødsfall og økonomisk støtte ved skilsmisse. Han skriver under
2. Før seremonien, legger brudgommen **sløret** over brudens ansikt etter at han har bekreftet at det er riktig brud som sitter der
3. Selve seremonien finner sted under en **Chuppa**; et stykke stoff, ca. 2x2 meter, som holdes oppe av fire stolper eller av fire personer, som et slags tak
4. Bruden går rundt brudgommen **7 ganger**
5. Deretter sies to velsignelser, en over et **glass vin**, og en annen som handler om budene forbundet med ekteskap
6. Mannen setter **ringen** på kvinnens finger, og sier: «**vær helliget til meg med denne ring i samsvar med Moses' og Israels lover**»
7. Etter at Kiddushin er fullført, **leses ketubahen** opp høyt.
8. Rabbineren sier syv velsignelser som er forbundet med bryllupet, og deretter drikker paret fra vinen som også velsignes.
9. Brudgommen knuser deretter et **glass**, ved å trampe på det med foten

Pakistansk bryllup

Roller:

Imam
Brud
Henna-maler
Brudgom
Brudens venninne/søster

Effekter:

Henna malingsredskap
Sari (helst rød sari med gullmønster)
pakistansk dress x2 + turban med slør
Bollywood musikk
Blomster
2 blomsterkranser
Ett glass + melk
Koranen
Penger

1. Bruden males med **henna** i hendene
2. Brudgommen sitter, og brudens venninne/søster gir ham et glass **melk** han må drikke, og gjemmer deretter **skoen** hans. Hun krever **penger** for å gi ham den igjen. Han gir, og hun returnerer skoen.
3. Bruden setter seg ved siden av brudgommen og presten kommer med **Koranen**. Leser et utdrag.
4. Imamen sier «...(brudgommens navn), godtar du dette ekteskapet med ...(brudens navn)?» x3 + omvendt. De gir sine «ja».

De iscenesatte bryllupssekvensene er en fruktbar innfallsvinkel til spørsmål og kommentarer fra elevene med utgangspunkt i det de har sett. De synes det er artig å se medelever utkledd, og undrer seg over de symbolske elementene: «Hvorfor knuser den jødiske brudgommen glasset? – og kan jeg prøve?» «Er det melk den pakistanske brudgommen drikker? – og hvorfor gjemmer hun skoene hans? Hvor mye penger får hun?» «Hvorfor går den jødiske bruden så mange

runder rundt brudgommen? – hun må jo bli svimmel!»

Ut fra elevenes frie assosiasjoner noteres et tavlekart over hva de forbinder med bryllup. Tankekart er en god måte for elevene å reflektere fritt over emnet, bidra med egne erfaringer, og våge å hive seg utpå. Gjennom denne metoden blir også jeg kjent med elevenes forståelse og kan tydeliggjøre synspunkt og invitere til kommentarer og innspill. Ved en slik innfallsvinkel kan en språklig modell fungere som fortolkende verktøy, og jeg kan ut fra dagligbegrepet «bryllup» vise til eksempler på hva fagbegrep som ritual, rituelle rammer og symboler innebærer.

I dialog med elevene finner vi frem til likheter og ulikheter mellom bryllupskulturer, og jeg viser transparenter med bilder og eksemplifisering (se vedlegg) for å illustrere og visualisere bedre. Gruppens sammensetning kan være et artig utgangspunkt for ulike erfaringer og kulturelle innspill. Timen oppsummeres og de neste to introduseres ved at elevene definerer fagbegrepene vi har snakket om og presenteres for begrepet «overgangsritualer». Elevene synes nå å ha fått en god forståelse for de abstrakte betegnelsernes allmenne karakter, og trekker forbindelser til tannpuss som hverdagsritual og bursdag som overgangsritual. Mange er opptatt av konfirmasjonstiden de er inne i.

Elevene blir delt inn i grupper på fem, og hver gruppe trekker en lapp med oppgave om overgangsritualer fra en av fem religioner. På denne måten får de innblikk i de ulike kulturers vektlegging og utføring av overgangsritualer, som igjen kan fortelle oss mye om hvordan samfunn er bygd opp og mennesker samhandler, og hvilken rolle tro og religion har. Elevene lager en plan for videre arbeid, fordeler oppgaver og velger presentasjonsform. Alle elevene velger internett som informasjonskilde, og arbeidet munner ut i mange kreative fremføringer.

Oppgaveformuleringen var slik:

Overgangsritualer – fra fødsel til død

Hvilke viktige overgangsritualer finner vi i X?

(X=kristendommen/hinduismen/islam/jødedommen/buddhismen) Velg ut noen dere vil finne ut mer om.

- Beskriv noen av ritualene (hvorfor har vi dem, hvilken mening gir de?)
- Hvilke symboler brukes? Og hvilken virkning har symbolene på stemningen?
- Fordel oppgaver mellom dere i gruppen, konsentrer dere gjerne om ett ritual hver.
- Finn informasjon (på nettet, bibliotek) – ps: Ikke klipp og lim!
- Funnene deres skal fremføres for resten av gruppen. Dere velger selv hvordan, men dere kan gjerne presentere et utdrag av det med et lite skuespill.
- Mulige linker dere kan bruke er lagt ut på Fronter

Faglige og didaktiske refleksjoner

Det er et mål at elevene får opplevelsen av at bryllupsritualer ikke er rigid knyttet til bestemte religioner, men kan variere mellom retninger og også dele symboler på tvers av kulturer. Slik kan de også lære om overgangsritualer generelt, og tilegne seg mer kunnskap om skikker forbundet med tilegning av ny status. Med mer tid til rådighet kunne det være interessant å gå dypere inn i Arnold van Genneps beskrivelser av ritualers tredelte struktur¹.

Utover å gi elevene en forståelse av riter som kulturelt-religiøse fenomen, kan en slik undervisningssekvens synliggjøre hva religion er og hvordan religion kommer til uttrykk. I tråd med Ninian Smarts religionsmodell bestående av sju dimensjoner bør en

i tillegg til det spesifikt rituelle og praktiske, opplevelsesmessige og emosjonelle, også formidle et tyngdepunkt på myter, bilder, fortellinger og materielle frembringelser, og menneskers systematiske forsøk på å skape system ved etisk, juridisk og institusjonell virksomhet. Det religiøse aspektet ved bryllup er ikke kun knyttet til seremonileder og hellig skrift. Symboler gir mening og uttrykker vår trang til å skape en organisert tilværelse og overholde lover og bud, og rituelle rammer som musikk, hellige steder og omgivelser er en viktig del av religionsutøvelse. Religion er et mangfoldig fenomen, og undervisningen må ta alle religionens dimensjoner i betraktning. I lys av flere teoretiskes vide forståelse av religionsbegrepet som en form for menneskelig virksomhet der religion skapes innenfra i et samfunn og gir tilværelsen mening og retning (Peter Berger, Clifford Geertz, Rudolf Otto, Mircea Eliade), kan et slikt fokus på «religion i praksis» være fruktbart som innfallsvinkel. På denne måten vil mange religiøse fenomener komme til overflaten i en slik undervisningssekvens.

Med et tema som bryllup tilsier det at de fleste av elevene kan komme til orde og bidra med sine erfaringer. Elever med annen kulturell bakgrunn kan fortelle om skikker og tradisjoner andre ikke har kjennskap til. Ved å utveksle opplevelser på denne måten tror jeg elevene både lærer om andres kulturelle sedvaner, så vel som mer om sine egne tradisjonsmønstre, – og slik kan skape en felles referanseramme. Det er viktig å bruke de ressursene en har i klassen til å gi elevene flere knagger for forståelse og økt inspirasjon. Slik legges det til rette for at alle får identitetsbekreftelse og perspektivutvidelse. Dette innebærer at alle skal kjenne seg igjen, og i tillegg lærer noe nytt². Et tema som bryllup kan også bidra til å endre visse holdninger og øke toleranse for andre kulturer og religioner ved at alle kan relatere seg til bryllupsfeiring og de positive følelsene et slikt ritual forsterker.

I denne artikkelen skildrer jeg mine didaktiske betraktninger om temagjennomgang av *skikker og ritualer*. Jeg velger å ha fokus på de forskjeller elevene faktisk representerer av ulike erfaringsbakgrunn, og å utnytte denne variasjonen til berikelse for gruppen. Temaet bryllup gir også en gylden anledning til å gjøre undervisningsdagen mer fargerik med stemningsfull musikk og dramatisering, billedbruk, og spennende symbolikk. Med tanke på elevenes livsstadie og for å knytte tematikken nærmere til religionsfaget synes jeg også det er naturlig å utdype overgangsritualer generelt, og konfirmasjon spesielt. Med dette ønsker jeg at elevene blir mer bevisste hvorfor vi gjør som vi gjør, hvordan tradisjoner oppstår og vedlikeholdes, og hvilken rolle kultur og religion har for våre oppfatninger. Slik kan religionsvitenskapen være en samfunnsaktiv vitenskap, ved å trekke vekslers på Eliades kreative hermeneutikk: å forsøke å forstå fortiden i nåtiden, og nåtiden i fortiden. Målet er at det i elevenes utveksling av erfaringer kan etableres en felles plattform for nysgjerrighet og dialog med rom for forskjellighet.

Vedlegg: 3 av de anvendte transparentene

Kilder

Nettressurser:

Aktuelle lenker til elevoppgavene:

Om overgangsritualer innen islam:

<http://www.hf.uio.no/ikos/ariadne/Religionshistorie/framesetF.htm?Fenomen/Riter/ritualer.htm>

<http://www.daria.no/skole/?tekst=4497>

<http://www.sdu.dk/Hum/TimJensen/Rel/islam.html#Overgangsritualer>

<http://flottis.stud.hive.no/kril/FORDYPNINGSOPPGAVE.htm>

<http://www.khm.uio.no/utstillinger/farvel/islam.html>

http://www.nrk.no/kanal/undervisning/skole/kristendom_religion_og_livssyn/1779868.html

http://www.nrk.no/kanal/undervisning/skole/kristendom_religion_og_livssyn/1779868.html

http://www.nrk.no/kanal/undervisning/skole/kristendom_religion_og_livssyn/1779868.html

http://www.nrk.no/kanal/undervisning/skole/kristendom_religion_og_livssyn/1779868.html

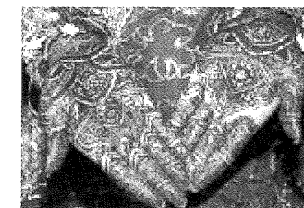
http://www.nrk.no/kanal/undervisning/skole/kristendom_religion_og_livssyn/1779868.html

http://www.nrk.no/kanal/undervisning/skole/kristendom_religion_og_livssyn/1779868.html

http://www.nrk.no/kanal/undervisning/skole/kristendom_religion_og_livssyn/1779868.html

http://www.nrk.no/kanal/undervisning/skole/kristendom_religion_og_livssyn/1779868.html

Ritualer

– Religiøse, – Skape og opprettholde samfunn, – Formelle, – Dagligdagse (hulle ekteskapet som institusjon)

Symboliske handlinger: uttrykke noe – som språk (ring = evig kjærlighet)

Tradisjon, myter og legender (sløret for jøder)

Følelser og dypere mening – Gir effekt; kraft og makt (mange kanaler; musikk, personlig, samhandling, markering)

Rituelle rammer; ord, sang, personer med religiøs status

Ekteskap = bånd mellom to personer og to familier

Ny tilstand/status; fra ugift til gift = overgangsritual

Bryllupssymboler

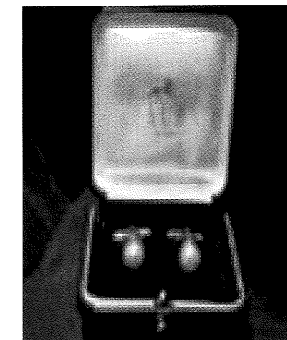
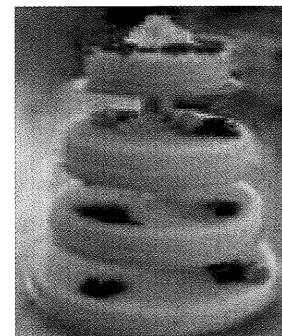

Ring	= inngått avtale, evig kjærlighet, binder fortid og fremtid
Gaver	= mynt, ring, halskjede, morgengave (livsforsikring – minne)
Blomster	= blomsterkrans, bukett (kaste buketten), dekorasjoner
Ris	= fruktbarhet
Brudekjole	= hvit eller farget
Tilbehør	= «old»- tradisjon, «new»- håp, «borrowed»- lykke, «blue»- tro & kjærlighet
Slør	= jomfruelighet/uskyld (regn = lykke)
Hvitt	= renhet/jomfruelighet/uskyld
Glass	= i gode og onde dager (ødeleggelse av tempelet)
Baldakin	= nytt hjem (fra far til ektemann)

Rituelle rammer

Personer med religiøs/rituell status	= prest, rabbiner, imam, dommer
Bygning/sted	= hellig, vakkert, tilknytning
Vigsel	= symbolisere ekteskapet = troskap
Ord	= velsignelser, løfter, taler
Musikk	= brudemarsj, fest, stemning
Klær	= slør, hvit kjole, farger, dress, flosshatt, turban, parykk
Mat	= festmåltid, søtsaker (søtt liv), kake (forgiftet?), dekor
Hellige skrifter	= høytlesning, skikkens opprinnelse
Kontrakter	= juridisk, formelt
Dekorasjoner	= blomster, mat
Pynting	= klær, henna, smykker, blomster, røkelse
Bryllupsreise	= hvetedager
Handling	= 7 skritt, knele foran religiøs leder
Avstand	= før bryllupet

Om overgangsritualer innen jødedommen:
<http://www.dmt.oslo.no/joededommen/livslopet/bryllup.html>
<http://www.dcubed.com/ajw/index.html>
<http://www.hf.uio.no/ikos/ariadne/Religionshistorie/framesetF.htm?Fenomen/Riter/ritualer.htm>
<http://www.daria.no/skole/?tekst=4497>
<http://www.sdu.dk/Hum/TimJensen/Rel/jodedom.html#Overgangsritualer>
<http://flottis.stud.hive.no/krl/FORDYPNINGSSOPPGAVE.htm>
<http://www.khm.uio.no/utstillinger/farvel/joede.html>

Om overgangsritualer innen hinduismen:
<http://www.hf.uio.no/ikos/ariadne/Religionshistorie/framesetF.htm?Fenomen/Riter/ritualer.htm>
<http://www.daria.no/skole/?tekst=4497>
<http://www.sdu.dk/Hum/TimJensen/Rel/hinduisme.html#Overgangsritualer>
<http://www.frbvucuv.dk/680fb/hinduisme.htm>
<http://flottis.stud.hive.no/krl/FORDYPNINGSSOPPGAVE.htm>
<http://www.khm.uio.no/utstillinger/farvel/hinduismen.html>
<http://www.geocities.com/thetropics/shores/5021>

Om overgangsritualer innen buddhismen:
<http://www.nettgymnaset.com/bibliotek/?index=Religion/Buddhisme>
<http://www.daria.no/skole/?tekst=4497>
<http://www.sdu.dk/Hum/TimJensen/Rel/buddhisme.html#Overgangsritualer>
<http://www.khm.uio.no/utstillinger/farvel/buddhismen.html>

Om overgangsritualer innen kristendommen:
<http://www.sdu.dk/Hum/TimJensen/Rel/kristendom.html#Overgangsritualer>
http://netspirit.dk/index.php?module=pagemaster&PAGE_user_op=view_page&PAGE_id=7#section_24
http://www.kirken.no/bakgrunn/daaben_tro.cfm
<http://flottis.stud.hive.no/krl/FORDYPNINGSSOPPGAVE.htm>

<http://konfirmasjonsweb.no/konfirmasjon.html>
<http://www.khm.uio.no/utstillinger/farvel/kristen.html>

Litteratur:

- Afdal, Geir, Haakedal, Elisabet & Leganger-Krogstad, Heid (2001) *Tro, livstokning og tradisjon. Innføring i kontekstuell religionsdidaktikk*. Universitetsforlaget
- Berger, Peter (1993) *Religion, samfund og virkelighed*. Vidarforlaget A/S Oslo
- Eisner, Elliot W. (1991) «Art, music, and literature within social studies». I *Handbook of research on social studies. Teaching and learning*. Shaver, James P. (red). Macmillan Inc. USA/Simon & Schuster
- Eliade, Mircea (2002) *Det hellige og det profane*. Gyldendal Forlag
- Hauge, An-Magritt (2004) «Den flerkulturelle skolen eller en skole med språklige minoriteter». I *Den fellekulturelle skolen*. Universitetsforlaget
- Hylland Eriksen, Thomas (1998) «Små steder – store spørsmål. Innføring i sosialantropologi». Universitetsforlaget i Oslo
- Smart, Ninian (1998) *The World's Religions: Old Traditions and Modern Transformations*. Cambridge UP
- Vestøl, Magne (2004) Språklige verktøy i religionsundervisningen. Undervisningspraksis i et sosiokulturelt overlys, i *Religion og Livssyn. Tidsskrift for Religionslærerforeningen i Norge*, 15 (1)

Noter:

- ¹ Selve begrepet «overgangsrite» ble etablert av van Gennep med boka *Les Rites de Passage* i 1909
- ² Betegnelser hentet fra An-Magritt Hauge (2004:27)

Camilla Vandvik, lektor ved Lambertseter videregående skole i Oslo, har hovedfag i sosialantropologi, adresse: camillavandvik@hotmail.com

Harald Skottene:

Kjærlighet i verdensreligionene

Skisse til et undervisningsopplegg

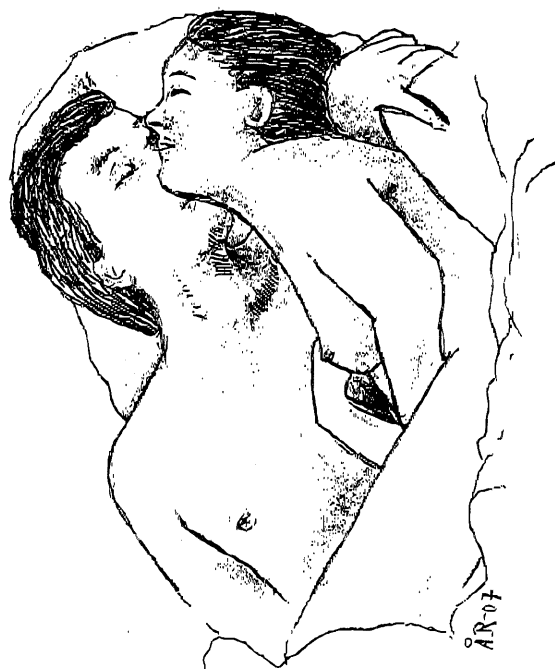
En vanlig erfaring blant religionslærere er at elevene lett glemmer mye av det de har lært om de andre religionene når de er i gang med en ny. Tendensen synes allmenn, og viser seg også for eksempel i norskfaget der blikkene ofte blir flakkende når læreren spør om elementære fakta fra andre litterære perioder enn den elevene holder på med for øyeblikket. I religionsfaget er denne tendensen til å miste overblikket problematisk ut fra mange hensyn, ikke minst ut fra læreplanens krav om at elevene skal «kunne trekke sammenligninger mellom virkelighetsoppfatning, menneskesyn og normgrunnlag i ulike religioner og livssyn». (5e, jf. tilsvarende krav i K06 om å kunne «sammenligne religionen/kristendommen med andre religioner og livssyn»).

For å motvirke tendensen til bare å se hver religion for seg, bør opplæringen, i takt med progresjonen i kurset, i økende grad styres av «systemoverskridende» perspektiver. Det kan for eksempel gjøres ved å framholde det store mangfoldet innenfor hver av de religiøse tradisjonene, og ved å stadig peke på likheter og forskjeller mellom dem. Mot slutten av kurset kan en gjennomføre undervisningsopplegg der en setter et sentralt menneskelig eller faglig fenomen i sentrum, for så å la elevene belyse det ut fra de ulike religionenes perspektiver. Elevene får da repetert viktige trekk ved religionene de har gjennomgått før, og de lærer nye ting ved å anvende kunnskaper som de har tilegnet seg tidligere i nye sammenhenger.

På nettstedet til *Kristelig Dagblad* i Danmark (www.religion.dk) finnes det under oppslaget «Tværreligiøse emner» (<http://undersyning.religion.dk/Tvaerreligioeseemner>)

godt stoff om flere temaer som kan egne seg til en slik tverreligiøs behandling: Forholdet til døden, tilgivelse, kvinnesyn, religionsstiftere og gudsbilder. Disse temaene kan også være godt egnet til muntlig eksamen med gruppeeksamen og lang forberedelsestid. Man da bør nettekstene suppleres med utvidende spørsmål og evt. andre primærkilder, for å unngå faren for ren reproduksjon.

I opplegget som er skissert på elevarket nedenfor, er det *kjærligheten* som er satt i sentrum, et tema som forhåpentligvis appellerer til tenåringer flest. Opplegget er tenkt brukt som en avslutning av religionskurset, og det baserer seg dels på repetisjon av lærebokstoff, dels på arbeid med nytt stoff på internett. Tiden som er satt av er tre dobbelttimer, der to av disse brukes til gruppearbeid og den siste til muntlig presentasjon og diskusjon. Som det framgår av spørsmålene, er fokuset satt på *menneskelig* kjærlighet. I spm.1 er «nestekjærlighet» satt i anførselstegn fordi dette begrepet springer ut av den jødisk/kristne tradisjonen, men det er valgt fordi det også gir god mening innen for de andre religiøse tradisjonene. Hensikten med spm.2 er å utvide perspektivet slik at også religionens menneskesyn og virkelighetsoppfatning bringes inn i bildet, tilsvarende gjelder for forholdet mellom spm.3 og 4. I spm.5 bringes etikken inn i synsfeltet, både den konkrete områdeetikken knyttet til seksuell praksis, og den generelle etikken i form av begrunnelser for praksis. På denne måten trekkes flest mulig sider ved religionsfaget inn i repetisjonen. Det er selvfølgelig heller ikke noe i veien for også å arbeide med nestekjærligheten og seksualiteten ut fra ikke-religiøse perspekti-

ver, men dette må bl.a. avveies mot den tiden man har til rådighet.

Presentasjonen av gruppearbeidet er tenkt som en rundbordskonferanse der hver gruppe representerer «sin» religion. På denne måten får elevene oppøvd sin evne til empati og anvendelse av «innenfraperspektivet» i religionsfaget. Men tanken er også at elevene etter en første presentasjonsrunde der alle religionenes grunnleggende synspunkter har kommet fram, skal delta i en debatt der læreren fungerer som ordstyrer. Temaet for debatten kan styres av hva elevene selv har lyst til å diskutere innenfor feltet, ellers så kan læreren kaste inn temaer som er relevante, og som elevene allerede har fått tips om på elevarket. Ved denne metoden får elevene også anvendt «utenfra-

perspektivet», og de får oppøvd sine evner til dialog.

Om læreren vil karaktersette elevenes prestasjoner, kan være en vurderingssak, men på tampen av skoleåret vil det jo ofte være en del tvilstilfeller, og da kan det særlig for disse elevene være motiverende å yte en ekstra innsats. Kriteriene for vurderingen bør i alle fall gjøres tydelige, og et forslag er satt nederst på elevarket.

**Harald Skottene, redaktør av
Religion og livssyn, lektor på
Grefsen videregående skole:
Adresse:
harald.skottene@grefsen.vgs.no**

ELEVARK

KJÆRLIGHET I VERDENS- RELIGIONENE

Temaet for dette gruppearbeidet er hvordan de ulike verdensreligionene ser på kjærlighet og seksualitet. Klassen deles i fem grupper som arbeider med spørsmålene nedenfor ut fra hver av religionene hinduisme, buddhisme, jødedom, kristendom og islam.

SPØRSMÅL:

1. Hvordan oppfattes budet om «nestekjærlighet» i religionen?
2. Hvordan henger denne oppfatningen sammen med synet på mennesket og det guddommelige?
3. Hva er synet seksualiteten mellom mann og kvinne innenfor religionen?
4. Hva er sammenhengen mellom dette synet og oppfatningen av mennesket og det guddommelige?
5. Hvilke regler gjelder for utfoldelse av seksualiteten og hvordan begrunnes disse reglene?

ARBEIDSTOFF:

Stoff om disse problemstillingene finnes på nettstedet www.religion.dk under oppslagene:

Kærlighedsopfattelser

(http://undervisning.religion.dk/Tvaerreligiousemner/copy_of_Kaerlighedsopfattelser)

Seksualitet i de fem store verdensreligioner (<http://undervisning.religion.dk/Tvaerreligiousemner/sex>).

Under hvert av disse oppslagene finnes en liten oversiktsartikkel som er nyttig å lese før du går løs på lenken videre til den bestemte verdensreligionen du skal arbeide spesielt med. For å sette stoffet i perspektiv, kan det også være nyttig å repetere de relevante sidene i læreboka, spesielt til spørsmålene 2 og 4.

PRESENTASJON:

Svarene på spørsmålene presenteres muntlig på en rundbordskonferanse der hver gruppe representerer «sin» religion. Du må derfor være forberedt på å kunne forsvare «dine» standpunkter i forhold til hva de andre religionene står for, og også være klar til å delta i en debatt om relevante temaer som sølibat, onani, sex utenfor ekteskapet, homoseksualitet eller arrangerte ekteskap. I en slik debatt har du altså bundet mandat, og må argumentere ut fra «din» religions ståsted.

VURDERING:

Under presentasjonen og debatten vil du bli vurdert ut fra din evne til å vise:

- Faglig innsikt og overblikk
- Selvstendig tilegnelse av stoffet
- Kritisk bevissthet i forhold til kildene
- Anvendelse av kunnskapene dine på relevante problemstillinger
- Innlevelse i andre religioners tankeverden
- Aktivitet i dialog om religiøse og etiske spørsmål

LYKKE TIL!

«Slik gjør vi det»

Inger Melby:

Jesus på rull – bibelkunnskap kombinert med forming

Det opplegget jeg her skal gjøre rede for så dagens lys lenge før IKT og PowerPoint ble en vel anvendt metode. Men vi erfarer alle at teknologien ofte svikter oss, maskiner er ikke tilgjengelige, nettet ligger nede og elevenes evne til å finne relevant stoff er utilstrekkelig. Da kan det være godt å ty til gamle hjelpemidler som et nytestamente (eller bibelfortellingene i læreboka), papir, blyant, fargestifter, saks, lim og egen kreativitet. Opplegget er basert på gruppeaktivitet, f.eks 2–4 elever pr. gruppe. Vi har brukt det på første årstrinn i ungdomsskolen, men det er utvilsomt også godt egnet for barnetrinnet. Det sies til og med at elever på videregående har tent på idéen.

I tillegg til det nevnte utstyret trenger hver elevgruppe en halv banankasse. Plassert på høykant med den lengste siden mot bordet gir den nemlig utseende av et TV apparat. Lokket på banankassen har en åpning på størrelse litt mindre enn et A4 ark. Denne åpningen fungerer som skjerm eller scene. På hver korteside av esken skjærer man ut en spalte på ca. 23 cm. Denne bør ha en åpning på ca. 2 cm slik at det går lett å få et papirark til å gli gjennom.

Elevene får utdelt / velger selv aktuelle hendelser fra Jesu liv. De må lese i NT eventuelt bruke en barnebibel for enklere framstilling, tegne episoder fra hendelsen på liggende A4 ark. Hver gruppe bør minst ha fire slike illustrasjoner, og en øvre grense er det

også greit å sette. Dette gir en fin mulighet for differensiering: noen elever har sin sterke side på formingssiden, andre er flinke til den muntlige formidlingen. Men uansett må alle sette seg inn i de aktuelle hendelsene og formidle dem. I tillegg legger elevene en del arbeid i dekorasjon av selve kassen. Når alle tegningene er ferdige, limes de etter hverandre på solid gråpapir som er en del lengre enn summen av antall ark. Bredden er lik kortesiden av A4 arket. På denne måten får man en rull med tegninger. Tegningene må være festet så godt at de henger solid sammen og tåler å bli transportert gjennom sideåpningen i banankassen.

Når vi kommer til selve presentasjonen blir ett bilde av gangen stående framme på «skjermen» mens elevene forteller hva man ser på illustrasjonen.

Erfaringen vår med dette har vært veldig god. Elevene har gode minner fra KRL timen med «Jesus på rull» og noen utviser ekstra kreativitet med tredimensjonal presentasjon. De har for eksempel laget små dukker av de forskjellige figurene i fortellingene. Så har de festet dukkene på pinner og latt disse titte fram mellom bakgrunnsillustrasjonen og «sceneåpningen». Elevene som valgte denne løsningen, reduserte antall bilder, men endret valg av personer. Dette ble det et lite dukketeater av!

Læreplanen for KRL i kunnskapsløftet har mest fokus på bibelfortellingene på bar-

nettrinnet 1 – 7, men vi kan for årstrinnene 8 – 10 relatere opplegget til første del av kompetansemålet: «Finne fram til sentrale skrifter i Bibelen og forklare forholdet mellom Det gamle og Det nye testamente».

Dessuten kan denne metoden også brukes på fortellinger fra de andre religionene. På ungdomstrinnet skal elevene «drøfte utvalgte tekster» fra så vel jødedom som islam, buddhisme og hinduisme. For lærere som har norsk og KRL i samme klasse vil det være naturlig også å ta av norsktimer til arbeidet. Et samarbeid med lærer i Kunst & håndverk er også aktuelt. Her er det flere fag

som kan bli tilgodesett både i prosessen og i presentasjonen av resultatet.

Til sist vil jeg bare nevne at for noen elever vil et slikt opplegg være vanskelig på grunn av bildeforbudet. Dette er ikke noe vi har opplevd som problem ved vår skole.

Inger Melbye, lærer ved Orerønningen ungdomsskole i Horten. Adresse: likt-im23@skolepost.no